

Wassaarseweg 56
Postbus 2215
2301 CE Leiden

www.tno.nl

T 071 518 18 18
F 071 518 19 15
info-Jeugd@pg.tno.nl

TNO-rapport

KvL/JPB/2005.026

Evaluatie No way! en Be Free

Datum	Februari 2005
Auteur(s)	F. Hoekstra M.R. Crone T.G.W. M. Paulussen

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, foto-kopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor onderzoeksopdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.

Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belang-hebbenden is toegestaan.

© 2005 TNO

Auteurs:
F. Hoekstra
M.R. Crone
T.G.W. M. Paulussen

Projectnummer
60330

ISBN-nummer
90-5986-129-9

Deze uitgave is te bestellen door het overmaken van EUR 16,= (incl. BTW) op postbankrekeningnummer 99.889 ten name van TNO PG te Leiden onder vermelding van bestelnummer KvL/JPB/2005.026.

Samenvatting

In opdracht van STIVORO is door TNO Preventie en Gezondheid, in samenwerking met de GGD Midden Nederland, in het schooljaar 2003/2004 een evaluatie onderzoek uitgevoerd naar de werkzaamheid van de rookpreventie programma's No way! en Be Free. De hoofdvragen van het onderzoek waren: (1) Wat zijn op korte termijn de effecten van een zo optimaal mogelijke uitvoering van de lespakketten No way! en Be Free op de determinanten van rookgedrag bij jongeren, zoals kennis, attitude, sociale invloed, eigen-effectiviteit en intentie? (2) In welke mate zijn de lespakketten uitgevoerd en wat zijn bevorderenden en belemmerende factoren bij de uitvoering ervan.

Het lespakket No way! richt zich op de preventie van het beginnen met roken bij eersteklassers van het voortgezet onderwijs en bestaat uit 3 lessen. Be Free is gericht op de preventie van het beginnen met roken onder tweedeklassers en bestaat uit 2 lessen.

In het kader van dit onderzoek heeft één scholengemeenschap met No way! en Be Free gewerkt. Twee andere scholen fungeerden als controle scholen. In totaal hebben er 30 interventieklassen en 38 controleklassen meegedaan. De voormeting werd door 1561 leerlingen ingevuld. Bij 1327 leerlingen is uiteindelijk zowel de voor- als de nameting ingevuld, dit komt neer op een respons van 85%.

Ten behoeve van het effect onderzoek (hoofdvraag 1) zijn bij leerlingen van de interventie school en de leerlingen van de controle scholen ongeveer 3 weken voor de interventie en een week na de interventie vragenlijsten afgenomen met vragen over rookgedrag en bekende determinanten van rookgedrag, zoals kennis, attitude, sociale invloed en eigen-effectiviteit. Ook werden een aantal achtergrondvariabelen meegenomen.

Na analyses van de vragenlijsten bleek dat het aantal rokers in de eerste klas nog erg laag is; minder dan 3% rookt maandelijks of vaker. In de tweede klas rookt ongeveer 11% maandelijks of vaker. Roken en het uitproberen daarvan komt vaker voor bij leerlingen van de lagere opleidingsniveau's.

No way! zorgt voor kennisvermeerdering en leerlingen zien na de interventie meer nadelen aan roken. Ook zorgt het lespakket ervoor dat leerlingen het aantal mensen dat rookt in hun omgeving (buiten het gezin) lager inschatten en dat ze beter gaan nadenken over de keuze om wel of niet te gaan roken. No way! heeft op de korte termijn geen effect op intentie om te beginnen of te stoppen met roken van eersteklassers. Voor allochtonen zijn geen aanvullende effecten gevonden. Voor een specifieke hoogrisicogroep, namelijk leerlingen die niet (dagelijks) roken, maar toch een relatief lager eigen-effectiviteit hebben om niet te gaan roken, zijn wel verbeteringen waarneembaar op het gebied van vaardigheden om een sigaret te weigeren.

Be Free verhoogt het door leerlingen verwachtte verslavende effect van roken en houdt het de initieel hoge eigen-effectiviteit op pijl. Be Free heeft op de korte termijn geen effect op intentie om te beginnen of te stoppen met roken van tweedeklassers. Voor allochtonen zijn geen aanvullende effecten gevonden. De groep leerlingen die niet (dagelijks) rookt, maar toch een relatief lager eigen-effectiviteit heeft om niet te gaan roken heeft na de interventie een hogere eigen-effectiviteit om in verschillende situaties niet te gaan roken en hebben meer vaardigheden om sigaretten te weigeren.

Ten behoeve van het procesonderzoek zijn telefonische interviews gehouden met een deel van de docenten die met de lespakketten hebben gewerkt. Er kan geconcludeerd worden dat docenten positief zijn over het gebruik van het lespakket No way!. Vooral het air-power magazine, de kennisquiz en de spelactiviteit (rollenspellen met situaties waarin een leerling een sigaret krijgt aangeboden) van dit lespakket werden positief gewaardeerd. De video die bij het lespakket hoort, werd minder goed ontvangen. Verder was de tijdsplanning van de lessen te krap. De lessen zijn grotendeels volgens plan uitgevoerd, maar in sommige gevallen zijn er op initiatief van individuele docenten onderdelen toegevoegd. Alle docenten gaven aan in principe volgend jaar weer met No way! te willen werken.

Ook voor Be Free kan geconcludeerd worden dat docenten redelijk positief zijn over het materiaal. Het maken van een rap of limerick is het best gewaardeerde onderdeel van het lespakket. De spelactiviteit (rollenspellen met situaties waarin een leerling een sigaret krijgt aangeboden) van Be Free werd door een aantal docenten zeer gewaardeerd, terwijl dit voor anderen juist een struikelblok was. De docentenhandleiding werd positief beoordeeld, maar toch gaven een aantal docenten aan meer praktische sturing nodig te hebben. De lessen zijn grotendeels volgens plan uitgevoerd, maar er zijn soms onderdelen weggelaten of toegevoegd. Ook hier wilden alle docenten het materiaal volgend jaar in principe weer gebruiken, eventueel met genoemde aanpassingen.

Naast de interviews met docenten is in de leerlingenvragenlijst voor de nameting bij de interventie een vraag opgenomen over de waardering van de lessen. Hieruit bleek dat 82% van de eersteklassers positief was over de lessen van No way! en dat 70% positief was over Be Free. In beide klassen werden de lessen minder gewaardeerd door leerlingen van de lagere opleidingsniveau's.

Ondanks de korte termijn waarop de effecten van deze interventie zijn gemeten, er geen randomisatie heeft plaatsgevonden en de steekproef lager is uitgevallen dan bedoeld, kunnen over de lespakketten de volgende conclusies worden getrokken:

No way! heeft op een aantal determinanten van rookgedrag een positief effect gehad. No way! heeft op de korte termijn waarop dit onderzoek heeft plaatsgevonden geen effect op de intentie om te beginnen of te stoppen met roken van eersteklassers. De veranderingen op het niveau van determinanten kunnen de, in de eerste klas veelal nog niet rokende jongeren, helpen om ook in een latere fase niet te beginnen met roken, waardoor No way! op de langere termijn effecten op gedrag kan hebben. Doordat leerlingen na het volgen van de lessen van No way! meer kennis hebben over roken, meer nadelen zien aan roken, en het idee hebben dat er minder mensen in hun omgeving (buiten het gezin) roken en beter hebben nagedacht over het wel of niet roken, kan de initieel negatieve houding t.o.v. roken worden ondersteund en beter worden doordacht. Dit kan de initieel negatieve houding versterken en daardoor zou het niet-roken gedrag stabielere kunnen zijn. Ook verbetert No way! de vaardigheden om een sigaret te weigeren bij een groep waarvan kan worden verwacht dat zij een hoger risico lopen om dagelijks te gaan roken. Verder zijn de positieve reacties op de lessen van zowel docenten als leerlingen bevorderlijk voor de implementatie van het lespakket.

Ook Be Free heeft op een aantal determinanten positieve effecten geboekt. Be Free richt zich in les 1 specifiek op kennis over de verslavende werking van sigaretten en heeft op dit punt een significant effect. Verder heeft Be Free tot effect dat de eigen-effectiviteit van de leerlingen om niet te gaan roken hoog is gebleven, in een periode dat jongeren

daadwerkelijk in situaties belanden waarin zij druk kunnen gaan ervaren om te gaan roken. Be Free heeft op de korte termijn geen effect op de intentie om te beginnen met roken of ermee te stoppen. Wel heeft Be Free aanvullende positieve effecten op eigen-effectiviteit en vaardigheden om sigaretten te weigeren voor een groep waarvan verwacht wordt dat zij een hoog risico lopen om dagelijks te gaan roken. Ook dit pakket wordt door docenten en het grootste deel van de leerlingen positief gewaardeerd, wat de implementatie bevordert.

Wanneer in de eerste klas van de middelbare school No way! wordt aangeboden en in de tweede klas Be Free, kan Be Free dienen als 'booster' voor de effecten van No way!. Dit kan het totale effect van de interventies versterken.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
1.1	Aanleiding	9
1.2	Doelstelling	9
1.3	De interventies No way! en Be Free.....	10
2	Effectevaluatie	13
2.1	Theoretische achtergrond van de effect evaluatie	13
2.2	Onderzoeksdesign	13
2.3	Onderzoekspopulatie	16
2.4	Gegevensverzameling	16
2.5	Gegevensverwerking en analyse	16
2.5.1	Operationalisatie en schaalconstructie	17
2.5.2	Analyse van het effect	19
2.6	Resultaten	20
2.6.1	Respons	20
2.6.2	Non-respons onderzoek	21
2.6.3	Beschrijving van de onderzoekgroep in termen van rookgedrag	21
2.6.4	Potentiële confounders	23
2.6.5	Effecten van de interventie	23
2.6.6	Effecten van de interventie bij allochtone leerlingen	30
2.6.7	Effecten van de interventie voor een hoogrisicogroep	31
3	Proces evaluatie	35
3.1	Onderzoeksopzet	35
3.2	Resultaten	36
3.2.1	Samenvattend verslag van interviews met docenten die met No way! hebben gewerkt	36
3.2.2	Samenvattend verslag van interviews met docenten die met Be Free hebben gewerkt..	39
3.2.3	Waardering van lessen door leerlingen	41
4	Conclusies en discussie	43
4.1	Conclusies No way!.....	43
4.2	Conclusies Be Free	44
4.3	Vergelijking van de resultaten met andere onderzoeken.....	45
4.4	Beperkingen van het onderzoek	46
4.5	Totaal conclusie.....	47
5	Referenties.....	49
	Bijlage(n)	
	A Vragenlijst	

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Een zeer gewaardeerde medewerker van het familiebedrijf Roba metals uit IJsselstein; de heer van Amerongen overleed in 2002 op 41-jarige leeftijd aan longkanker nadat hij van jongs af aan verslaafd is geweest aan tabak. Zijn laatste wens was dat er op scholen in de regio van IJsselstein voorlicht zou worden gegeven over de schadelijke gevolgen van roken. Naar aanleiding hiervan heeft Roba metals besloten geld vrij te maken voor de preventie van roken bij jongeren. Voor advies over de besteding van het geld kwam Roba Metals via de Nederlandse Kankerbestrijding bij STIVORO voor een Rookvrije Toekomst terecht. STIVORO heeft vervolgens de GGD Midden-Nederland (de GGD die IJsselstein in haar werkgebied heeft) betrokken bij de plannen voor preventie van roken in de regio IJsselstein. Er werd besloten de lespakketten No way! en Be Free op scholen in de regio uit te voeren. Dit zijn lespakketten gericht op de preventie van het beginnen met roken door jongeren, die door STIVORO zijn ontwikkeld. STIVORO heeft tevens aan TNO gevraagd om bij de uitvoering van de lessen in deze regio de effecten van de lespakketten No way! en Be Free te evalueren. Dit rapport is een verslag van deze evaluatie.

1.2 Doelstelling

De evaluatie van de lespakketten bestond uit een quasi-experimenteel effect onderzoek en een beperkt procesonderzoek. Het hoofddoel was het onderzoek naar de korte termijn effect van de lespakketten No way! en Be Free op de determinanten van rookgedrag bij jongeren. Uit eerder onderzoek is gebleken dat er weinig effecten waren op langere termijn bij sterk wisselend gebruik van een rookpreventie interventie waarbij onder andere ook de No way! lessen gegeven werden (Maingay, 2002). Voor dit onderzoek is er daarom naar gestreefd om de lespakketten zo goed mogelijk uit te voeren. Voor het effect onderzoek werden bij leerlingen van de interventieschool en de leerlingen van twee controle scholen ongeveer 3 weken voor de interventie en een week na de interventie vragenlijsten afgenomen waarin de jongeren naar determinanten van roken, zoals intentie en attitudes, werd gevraagd. De doelstelling van het procesonderzoek was een beeld te krijgen van de mate waarin de interventie werd uitgevoerd, wat de waardering van de lespakketten door leerlingen was, welke knelpunten docenten ondervonden bij de uitvoering en of zij nog suggesties hadden voor eventuele verbeteringen aan het lespakket. Voor het procesonderzoek zijn telefonische interviews gehouden met een deel van de docenten die de lespakketten in de aan het onderzoek deelnemende klassen behandeld hebben.

In dit verslag wordt eerst kort uitgelegd wat de interventies inhouden. Vervolgens wordt in gegaan op het effectonderzoek; de gehanteerde onderzoeksmethode en de gevonden resultaten gevolgd door een eerste conclusie over de effecten van de interventies. Daarna wordt verslag gedaan van de methode en de resultaten van het procesonderzoek. Naar aanleiding hiervan wordt o.a. ingegaan op de mate waarin de interventie volgens plan is uitgevoerd en worden aanbevelingen gegeven voor eventuele verbeteringen aan de materialen. Als laatste worden conclusies en aanbevelingen gegeven.

1.3 De interventies No way! en Be Free

In dit onderzoek zijn de effecten van twee op elkaar aansluitende lespakketten onderzocht die door STIVORO zijn ontwikkeld ter preventie van het beginnen met roken door jongeren. No way! is ontwikkeld voor leerlingen in de eerste klas van de middelbare school en Be Free voor leerlingen in de tweede klas.

Het lespakket No way!

De specifieke doelstellingen van het lespakket No way! zijn het bevorderen dat jongeren niet gaan roken, jongeren bewust maken van beïnvloedingsprocessen en jongeren trainen in het toepassen van gedragsstrategieën die zij kunnen toepassen als zij door anderen tot roken worden aangezet. De lessenserie No way! bestaat totaal uit drie lessen; één kennisles gericht op de gevolgen van roken en twee vaardigheidslessen die gericht zijn op het herkennen van beïnvloedende factoren en het aanleren van strategieën om met druk om te gaan. Het lespakket No way! bevat een docentenhandleiding met achtergronden en toelichting op de lessen. Voor de kennisles zit in het pakket voor elke leerling het 'Airpower magazine' waarin de jongeren van alles over roken kunnen lezen. In de eerste les is het o.a. de bedoeling dat er een klassengesprek wordt gehouden waarin wordt gesproken over waarom je wel of niet zou gaan roken. Ook staat voor deze les een kennisquiz gepland en krijgen de leerlingen een vragenlijst mee naar huis voor hun ouders, met als doel een gesprek over roken op gang te brengen tussen ouders en hun kind. In de tweede les is het de bedoeling dat dit huiswerk wordt nabesproken. Voor de tweede les, met als thema het herkennen van beïnvloedende factoren, is een videoband bijgeleverd met een film over Maikel; een jongen die een jas gaat kopen en daarbij door allerlei factoren wordt beïnvloed. Het is de bedoeling dat aan de hand van deze video verschillende beïnvloedingsfactoren geïnventariseerd worden. Op deze video staan tevens instructies voor docenten voor de uitvoering van de spelactiviteiten. Voor het leren van strategieën om met beïnvloeding om te gaan bevat het lespakket een poster met stripverhalen waarin gedragsstrategieën worden uitgebeeld. De gedragsstrategieën worden ook geoefend aan de hand van invulstripverhalen. Deze invulstrips kunnen met de bijbehorende stickervellen worden ingevuld. De invulstrip is bedoeld als huiswerkopdracht tussen les 2 en 3. In les drie is het de bedoeling dat er in rollenspellen situaties worden nagespeeld waarin jongeren een sigaret krijgen aangeboden en waar ze het weigeren van een sigaret kunnen oefenen.

Het lespakket Be Free

Het tweede lespakket Be Free, gericht op jongeren in de tweede klas van de middelbare school, heeft tot doel leerlingen informatie te geven over tabaksverslaving en hen vaardigheden te laten oefenen die gericht zijn op het volharden in de keuze om niet te roken. Specifiek is het na afloop van het les pakket de bedoeling dat leerlingen weten dat roken verslavend is, wat de symptomen en gevolgen zijn van geestelijke en lichamelijke verslaving aan roken en wat ontwenningverschijnselen zijn. Ook moeten leerlingen er van bewust worden dat tabak een verslavend karakter heeft, de meeste mensen roken omdat ze verslaafd zijn en dat het moeite kost om te stoppen met roken. Ook is het doel dat leerlingen gedragsstrategieën kunnen toe passen en ook van plan zijn deze in de praktijk toe te passen en dat leerlingen van plan zijn niet te gaan roken of overwegen om te stoppen met roken. Be Free bestaat uit twee lessen; één kennisles die vooral ingaat op tabaksverslaving en een vaardigheidsles die gericht is op het aanleren van strategieën om met druk om te gaan. Ook het lespakket Be Free bevat een docentenhandleiding met achtergronden en toelichting op de lessen. Voor de kennisles

van Be Free zijn posters met feiten over roken en over verslaving bijgeleverd. Om de kennis te verwerken is het de bedoeling dat de leerlingen een rap of een limerick schrijven over rookverslaving. Hiervoor is als voorbeeld een CD met een rap en een limerick over rookverslaving bijgeleverd. Als huiswerk tussen les één en twee is het de bedoeling dat de leerlingen inventariseren hoe zij eerder hebben gereageerd toen zij iets aangeboden kregen wat zij niet wilden. Dit huiswerk moet volgens de planning aan het begin van de tweede les worden nabesproken. Bij de vaardigheidsles van Be Free wordt gebruik gemaakt van een video. Op het eerste deel van de video zijn docenteninstructies voor de spelactiviteit te zien en het op het tweede deel staan vier video fragmenten waarin een sigaret wordt aangeboden aan een jongen die de sigaret liever niet aanneemt. Aan de hand hiervan kan worden geïnventariseerd welke strategieën gebruikt kunnen worden om een sigaret te weigeren. In het tweede deel van deze les worden in rollenspellen situaties na gespeeld waarin geoefend kan worden met het weigeren van een sigaret.

Ter afsluiting van de lessen is op de interventieschool ook een toneelstuk opgevoerd dat een theatergroep in opdracht van de GGD Midden-Nederland speciaal naar aanleiding van het lespakket heeft geschreven. Dit is geen standaard onderdeel van de lespakketten en is ook niet in de evaluatie mee genomen. De vragenlijst voor de nameting van het effectonderzoek is dan ook voorafgaand aan het bekijken van het toneelstuk ingevuld door de leerlingen, zodat eventuele effecten van het toneelstuk de effecten van de lespakketten niet kunnen beïnvloeden.

Voorafgaand aan de uitvoering van de lespakketten werd voor de docenten die met het materiaal zouden gaan werken een instructiebijeenkomst gehouden, waarin docenten van een GGD-medewerker achtergrond informatie over de lespakketten kregen en tips kregen voor het gebruik van het lespakket. Tevens konden de docenten hier vragen stellen over het werken met de lespakketten. Aan deze bijeenkomst wordt wel kort aandacht besteed bij de procesevaluatie.

2 Effectevaluatie

2.1 Theoretische achtergrond van de effect evaluatie

Het hoofddoel van het onderzoek was vaststellen wat de korte termijn effecten van de lespakketten No way! en Be Free waren op de determinanten van rookgedrag bij jongeren. Als determinanten voor roken werden ten eerste determinanten uit het model van gepland gedrag bij het onderzoek betrokken (Ajzen, 1991). Het model van gepland gedrag ziet intentie als belangrijkste voorspeller van (gezondheids)gedrag. Intentie wordt volgens dit model verspeld door attitudes, sociale invloeden en eigen-effectiviteit. Intentie is in dit onderzoek met 'stages of change' benaderd. Het Stages of change model gaat er vanuit dat gedragsverandering in verschillende fasen verloopt (Prochaska & DiClemente, 1984). Deze verschillende fasen geven een beeld van het tijdsbestek waarbinnen iemand van plan is een bepaald gedrag te gaan vertonen, of al concreet begonnen is met het uitvoeren van het gedrag. Volgens het model van gepland gedrag beïnvloeden achtergrond variabelen zoals demografische kenmerken het gedrag alleen via attitudes, sociale invloed, eigen-effectiviteit en intentie (Ajzen, 1991).

Naast deze concepten uit het model van gepland gedrag, zijn een aantal andere concepten in het onderzoek mee genomen. Ten eerste is onderzocht in hoeverre kinderen zelf hebben nagedacht over wel of niet roken. Dit concept is toegevoegd op basis van het Elaboration likelihood model. Het Elaboration likelihood model veronderstelt dat sommige mensen meer geneigd zijn om na te denken over voorlichtingsboodschappen dan anderen en dat wanneer meer wordt nagedacht over de boodschap, de kans op blijvende gedragsverandering groter is (Eagly & Chaiken, 1993). Ten tweede is geprobeerd om veranderingen op het gebied van vaardigheden naar aanleiding van de lespakketten beter te kunnen registreren. Hier is voor gekozen aangezien zowel het lespakket No way! als het lespakket Be Free gericht is op het aanleren van concrete vaardigheden om sigaretten te weigeren. Het meten van vaardigheden is in een vragenlijst niet mogelijk. Om toch een duidelijker beeld te kunnen krijgen van het effect van de vaardigheidslessen, is naast intentie en eigen-effectiviteit, ook de gedragpreferentie in verschillende situaties waarin een sigaret wordt aangeboden mee genomen. Daarmee wordt onderzocht welk specifiek gedrag leerlingen van plan zijn in verschillende situaties te vertonen.

In het lespakket No way! werd ook aandacht besteed aan het bevorderen van een gesprek tussen ouders en kind over roken. Daarom is in de effectstudie ook aandacht geschonken aan het wel of niet met ouders gesproken hebben over roken.

2.2 Onderzoeksdesign

Aan het onderzoek deden behalve de school waar met het lesmateriaal is gewerkt nog twee andere scholen mee als controlegroep. Zowel de leerlingen van de interventiegroep als de leerlingen van de controlegroep hebben twee maal een vragenlijst ingevuld over rookgedrag en de determinanten van rookgedrag. De vragenlijsten werden afgenomen drie weken voorafgaand aan de eerste lessen en in de week na afloop van de lessen. Bij de controlescholen, waar geen lessen werden gegeven, werd ernaar gestreefd om de vragenlijsten in dezelfde week af te nemen als dat bij de interventieschool gebeurde. Er is er voor gekozen om de nameting zo snel mogelijk na de interventie plaatst te laten vinden zodat het korte termijneffect van de interventies op de determinanten zo goed mogelijk gemeten konden worden.

Docenten van de interventieschool die les gaven aan verschillende leerjaren (eerste en tweede klassen) en verschillende onderwijsniveau's (VMBO/HAVO en HAVO/VWO) hadden andere wensen met betrekking tot de planning van de lessen gedurende het schooljaar. Hierdoor zijn de lessen bij de verschillende leerjaren en niveau's op andere momenten gedurende het jaar uitgevoerd. Om die reden zijn ook de vragenlijsten op verschillende momenten afgenomen bij de verschillende klassen. Deze planning per leerjaar en onderwijsniveau is wel gelijk gehouden tussen de interventie en de controlescholen. Dit heeft geleid tot het in tabel 1 weergegeven tijdschema.

Tabel 1 Tijdsplanning van het onderzoek voor de verschillende leerjaren/niveau's

		September	Oktober	November	Januari 2004	Februari	Maart 2004
1 e klas	Interventie	voormeting	lessen	nameting			
	Controle	voormeting		nameting			
	Interventie				voormeting	lessen	nameting
	Controle				voormeting		nameting

2.3 Onderzoekspopulatie

In het onderzoeksvoorstel was oorspronkelijk uitgegaan van de deelname van 4 scholen met 5 eerste en 5 tweede klassen. Dit zou een steekproef opleveren van 1100 eersteklas leerlingen (550 interventie en 550 controle) en 1100 tweedeklas leerlingen (550 interventie en 550 controle). Tijdens de werving voor het onderzoek bleek dat het moeilijk was om scholen te vinden die bereid waren deel te nemen aan het onderzoek. Het is de projectgroep ook niet gelukt om de geplande steekproefgrootte te bereiken. De uiteindelijke steekproef is niet op basis van toeval tot stand gekomen en er is niet op basis van toeval bepaald welke school de interventie en welke school de controlegroep vormde. Wel werd geprobeerd controlescholen te vinden die vergelijkbaar waren met de interventieschool, qua locatie en schooltype.

Uiteindelijk heeft één scholengemeenschap als interventieschool aan het onderzoek deelgenomen. Bij de eersteklassers van zowel de VMBO/HAVO afdeling als van de HAVO/VWO afdeling van deze school zijn de lessen No way! uitgevoerd en bij de tweedeklassers van alle afdelingen de lessen Be Free. Twee andere scholen uit dezelfde regio waren bereid als controle scholen deel te nemen aan het onderzoek. Van één controleschool hebben alleen eersteklassers van beide niveau's deelgenomen. De andere controleschool leverde controlegroepen voor elke jaar/niveau combinatie. In totaal hebben er 30 interventieklassen deelgenomen; 16 voor No way! En 14 voor Be Free en hebben er 38 klassen als controle aan het onderzoek mee gedaan; 23 voor No way! en 15 voor Be Free. De controlescholen hebben niet met No way! en Be Free gewerkt en hebben in de periode rond en voorafgaand aan het onderzoek ook niet op een andere manier speciale aandacht aan rookpreventie besteed.

2.4 Gegevensverzameling

Voor de effectevaluatie werden gegevens verzameld aan de hand van een klassikaal afgenomen vragenlijst met vragen over rookgedrag, determinanten van roken en achtergrondkenmerken van de leerlingen. Om de kans op sociaal wenselijke antwoorden te verkleinen werden de vragenlijsten anoniem afgenomen. Wel kreeg elke leerling een nummer, zodat koppeling van gegevens tussen de voor- en nameting mogelijk was.

De vragenlijst is voorafgaand aan het onderzoek bij vier jongeren gepretest op begrijpelijkheid. Aan de hand daarvan zijn een aantal wijzigingen aangebracht. Aangezien niet verwacht werd dat achtergrondkenmerken kunnen wijzigen, werden enkel vragen over de achtergrondkenmerken waarvan bekend is dat jongeren er vaak geen antwoord op weten (hoogste opleiding en werk situatie van hun vader en moeder) zowel in de voor- als in de nameting mee genomen. De kans bestaat dat leerlingen die bij de voormeting op deze vragen geen antwoord weten, tussentijds bij hun ouders informeren, waardoor zij bij de nameting wel een antwoord kunnen geven. In de vragenlijst voor de nameting bij de interventiegroepen is een extra vraag toegevoegd om de mening van de leerlingen over de lespakketten te peilen. De vragenlijst die bij de voormeting van zowel de interventie- als de controlegroep werd gebruikt, is te zien in Bijlage 1.

2.5 Gegevensverwerking en analyse

Voorafgaand aan de analyses zijn de gegevens gecontroleerd en de data geschoond. Vervolgens werden relevante schalen geconstrueerd. Voor de schaalconstructies werd

gebruik gemaakt van betrouwbaarheidsanalyses en factoranalyses. Hieronder wordt de operationalisatie en de schaalconstructie toegelicht van de verschillende constructen die in het effectonderzoek zijn meegenomen als uitkomstmaten. Deze constructen werden tijdens de voor- en de nameting op dezelfde manier gemeten. Ook wordt een korte toelichting gegeven op de operationalisatie van de achtergrondkenmerken. Vervolgens zal de methode van analyse worden toegelicht.

2.5.1 *Operationalisatie en schaalconstructie*

Kennis: Er zijn 11 kennis vragen in de lijst opgenomen, die met waar, niet waar of weet ik niet konden worden beantwoord. Voor kennis werd een totaalscore berekend; indien leerlingen een vraag goed beantwoorden leverde dat 1 punt op, weet niet leverde geen punten op en bij een fout antwoord werd een punt afgetrokken.

Attitude: Er zijn 22 attitude vragen opgenomen in de vragenlijst. Deze vragen zijn onder te verdelen in voordelen van roken, nadelen van roken, sociale gevolgen van roken en lange termijn gezondheidsrisico's van roken. Voor deze vier onderdelen werden afzonderlijke schalen geconstrueerd.

De voordelen schaal bestond uit 6 vragen gescoord op een 4-puntschaal naar de gepercipieerde voordelen, zoals helpt tegen zenuwachtigheid en helpt om slank te zijn. De schaal werd zo ge(her)codeerd dat een hogere score op de voordelen schaal betekend dat je minder voordelen aan roken ziet. De betrouwbaarheid van de voordelen schaal was matig, Chronbach's alpha = 0,62.

De nadelen schaal bestond oorspronkelijk uit 6 vragen gescoord op een 4-puntschaal, maar de vraag over verslaving is verwijderd toen uit analyses bleek dat vraag slecht correleerde met de overige items in de schaal. De nadelen schaal bestond o.a. uit de volgende items: sportprestaties nemen af en je gaat stinken. De schaal werd zo ge(her)codeerd dat een hogere score op de nadelen schaal betekend dat je meer nadelen aan roken ziet. De betrouwbaarheid van de nadelen schaal was redelijk, Chronbach's alpha = 0,68. Bij de analyses van de effecten van Be Free werd het item over het verwachte verslavende effect van roken apart als uitkomst variabele in het onderzoek mee genomen, aangezien Be Free juist veel aandacht besteedt aan het verslavende karakter van roken. Voor de analyses werd dit item gedichotomiseerd (1=(heel erg) verslaafd aan roken, 2=een beetje of niet verslaafd aan roken).

De sociale gevolgen schaal bestond uit 6 vragen gescoord op een 7-puntschaal (1=zeer positief gevolg, 7=zeer negatief gevolg). In de sociale gevolgen schaal werden o.a. items opgenomen over makkelijker/moeilijker in contact komen met anderen en beter/slechter een houding kunnen geven. De schaal werd zo gecodeerd dat een hogere score betekend dat je minder positieve / meer negatieve sociale gevolgen van roken verwacht. De betrouwbaarheid van de nadelen schaal was goed, Chronbach's alpha = 0,78.

De langer termijn gezondheidsgevolgen schaal bestond uit 3 items gescoord op een 4-puntschaal: slecht voor mijn gezondheid, grotere kans op hartaanval, grotere kans op longkanker. De schaal werd zo gecodeerd dat een hogere score betekend dat er meer schadelijke gevolgen verwacht worden. De betrouwbaarheid van de lange termijn gezondheidsgevolgen schaal was redelijk, Chronbach's alpha = 0,68.

Sociale invloed: Vier factoren van sociale invloed werden meegenomen: De gepercipieerde sociale norm van anderen over roken, het rookgedrag van gezinsleden, het rookgedrag van anderen in de omgeving en de gepercipieerde druk om te gaan roken of steun om niet te gaan roken.

De sociale normschaal werd geconstrueerd uit een vermenigvuldiging van twee soorten vragen over de volgende personen uit de omgeving van de leerling: moeder, vader, broers en zussen, vrienden/vriendinnen, klasgenoten en docenten. Eerst werden vragen gesteld over de mening van deze personen over roken (gemeten op een 5-puntschaal; -2=zij vinden het heel erg goed als ik rook, +2= zij vinden het heel erg slecht als ik rook). Vervolgens werden vragen gesteld over de mate waarin de jongere zich iets aantrekt van de mening van die personen (ook gemeten op een 5-puntschaal; 1= niets, 5=heel veel). Op deze manier werd per persoon uit de omgeving een sociale norm score berekend. Vervolgens werden deze scores gesommeerd tot een sociale normschaal. Wanneer de leerling bij de vragen over de mening van personen uit zijn omgeving aangaf deze niet in zijn omgeving te hebben, werd hiervoor in de berekening van de sociale normschaal gecorrigeerd, door de berekening van de schaalscore alleen te baseren op de personen die wel aanwezig waren.

Modelling, het gepercipieerde gedrag van andere in de omgeving werd opgedeeld in gepercipieerd rookgedrag binnen het gezin en gepercipieerd rookgedrag van omgeving. Het waargenomen rookgedrag van moeder, vader en broers en zussen, werd gesommeerd tot schaal, waarmee modelling binnen het gezin gemeten werd. Hiervoor werd aan de leerlingen gevraagd zijn of haar gezinsleden al dan niet rookten. De antwoorden ja en soms werden gehercodeerd tot -2, het antwoord weet niet tot -1 en nee tot 0. Wanneer de leerling bij de vragen over het gedrag van gezinsleden aangaf deze niet te hebben, werd hiervoor in de berekening van de modelling gezinschaal gecorrigeerd, door de berekening van de schaalscore alleen te baseren op de aanwezige gezinsleden. Modelling vanuit de rest van de omgeving van de leerling, werd gemeten door de leerlingen te vragen welk deel van hun vrienden/vriendinnen, van hun klasgenoten, van hun leraren en van de mensen die zij leuk vinden of bewonderen, rookt. Dit werd gemeten op een 6-puntschaal (1=(bijna)allemaal, 6=helemaal niemand). De antwoorden op deze vragen werden gesommeerd tot een modelling omgevingschaal.

De sociale druk/steun schaal bevatte vragen over de mate waarin de leerling werd aangemoedigd dan wel afgeraden om te roken door ouders/verzorgers, vrienden/vriendinnen, klasgenoten, docenten, mensen die zij leuk vinden of bewonderen en reclames. Dit werd gemeten op een 5-puntschaal (-2=vaak aangemoedigd, +2=vaak afgeraden). Wanneer de leerling aangaf geen ouders/verzorgers of geen vrienden/vriendinnen te hebben, werd hiervoor in de berekening van de sociale druk/steunschaal gecorrigeerd, door die vraag niet in de berekening mee te nemen.

Eigen-effectiviteit: De eigen-effectiviteitschaal bestond uit 8 items waarin verschillende situaties werden geschetst en waar aan de leerlingen werd gevraagd of zij denken dat het hen lukt om in die situatie niet te gaan roken. Alle items hebben een 7-puntschaal (1=lukt me zeker niet, 7=lukt me zeker wel). De betrouwbaarheid van de eigen-effectiviteitschaal was goed: Chronbach's $\alpha = 0,89$.

Gedragspreferenties: In de vragenlijst zijn vier vragen gesteld waarin een situatie wordt geschetst waarin de leerling een sigaret krijgt aangeboden. De leerlingen werd gevraagd hoe ze in deze situatie zouden reageren en konden daarbij kiezen uit 7 gedragsalternatieven, ik weet het niet of anders namelijk. De verschillende alternatieven en de antwoorden die bij anders namelijk stonden, werden gehercodeerd tot 3 categorieën: 1=niet wenselijke reactie (bijvoorbeeld de sigaret aannemen maar niet inhaleren), 2=niet weten wat te doen, 3=wenselijke reactie (bijvoorbeeld de sigaret niet aannemen en weggaan). De betrouwbaarheid van de schaal was goed: Chronbach's $\alpha = 0,81$.

Nagedacht hebben over wel of niet roken: In de vragenlijst is één vraag opgenomen (6-puntschaal) waarin jongeren werd gevraagd in hoeverre zij er zelf over nagedacht hebben of ze wel of niet gaan roken (1=nooit echt over nagedacht, 6=heel erg vaak over nagedacht).

Met ouders spreken over roken: In de vragenlijst werd aan leerlingen gevraagd of ze wel eens met hun ouders over roken hebben gesproken en zo ja, waarover. Voor de analyse werd alleen gekeken of er met ouders is gesproken over roken en niet waarover.

Intentie: Intentie werd gemeten aan de hand van één vraag over stages of change voor het beginnen met roken en één vraag over stages of change voor het stoppen met roken. Bij beide vragen moesten de leerlingen aangeven welke stellingen het beste bij hen paste. Op basis hiervan werden de leerlingen voor het beginnen met roken ingedeeld in roker in de behoudfase (rookt al langer dan een half jaar), roker in de actiefase (is minder dan een half jaar geleden begonnen met roken), rook preparator (is van plan binnen een jaar te beginnen met roken), rook contemplator (is voorlopig niet van plan om te gaan roken, maar gaat misschien later wel roken) rook precontemplator (is van plan nooit te gaan roken). Voor het stoppen met roken werden vergelijkbare fasen onderscheiden, aangevuld met ik heb nooit gerookt.

Rookgedrag van de leerling: Rookgedrag werd geoperationaliseerd met één vraag waarin de leerlingen moesten aankruisen welke uitspraak over roken het beste bij hen paste. Aan de hand van het antwoord op deze vraag werden de leerlingen geclassificeerd als roker (rookt dagelijks of ten minste één keer per week), experimenteerder (rookt niet wekelijks, maar tenminste één keer per maand), probeerder (probeert het roken af en toe uit, maar rookt minder dan één keer per maand), stopper (is gestopt met roken, nadat hij/zij een tijd minstens één keer per week heeft gerookt), besloten niet-roker (is gestopt met roken, maar heeft altijd minder dan één keer per week gerookt of heeft het roken wel eens uit geprobeerd maar rookt nu niet meer), of nooit-roker (heeft nooit gerookt, zelfs niet één trekje).

Achtergrondkenmerken: De volgende achtergrondkenmerken van de leerlingen werden bij het onderzoek betrokken: geslacht, leeftijd, klas, niveau, gezinssamenstelling, etniciteit, geloof, werksituatie van de ouders, hoogste opleiding van vader, hoogste opleiding van moeder, afgelopen jaar blijven zitten, schoolprestaties in vergelijking met anderen uit de klas en ervaring met mensen die lijden aan of zijn overleden aan een rokersziekte. De meeste achtergrondkenmerken werden met 1 directe vraag gescoord. Een aantal achtergrondkenmerken werden samengesteld. Etniciteit van het kind (Nederlands of buitenlands) werd bepaald aan de hand van de vragen over geboorteland van vader en moeder. Als één of beide ouders buiten Nederland zijn geboren werd het kind als buitenlands geclassificeerd. Werksituatie van de ouders werd bepaald aan de hand van de vragen naar de werksituatie van de vader en van de moeder en werd ingedeeld in tweeverdieners, anderhalf verdieners, twee parttimers, alleenverdiener of geen baan. De hoogste opleiding van vader en van moeder werd ingedeeld in 3 categorieën, laag (geen, lagere school, VBO/LBO, MAVO), gemiddeld (HAVO, VWO, MBO), hoog (HBO, hogeschool, universiteit).

2.5.2 *Analyse van het effect*

De analyses waren alleen mogelijk met de groep leerlingen waarbij koppeling tussen voor- en nameting mogelijk was. Leerlingen die alleen de voor- of alleen de nameting

hebben ingevuld, werden dus niet mee genomen in de analyses. Met deze leerlingen werd wel een kleinschalig non-respons onderzoek gedaan om te kijken of leerlingen die de voormeting wel hadden ingevuld, maar de nameting niet, qua rookgedrag en achtergrondkenmerken verschilden van leerlingen die zowel de voor- als de nameting hadden ingevuld.

Vervolgens werd gekeken of er tussen de interventie- en de controlegroep verschillen bestonden op achtergrondkenmerken. Aangezien de eerste en de tweedeklassers een andere interventie hebben gehad, zijn de analyses voor het effect voor de eerste en de tweede klas apart uitgevoerd en werd dus ook voor de eerste en de tweede klas apart gekeken of er op achtergrondkenmerken verschillen aanwezig waren tussen de interventie- en de controlegroep. Achtergrondkenmerken die tussen deze groepen verschilden, werden in de verdere analyses mee genomen als potentiële confounders. Verder werd apart voor de eerste en de tweedeklassers gekeken naar of er sprake was van intraclusterrelatie op klas niveau. Intraclusterrelatie wil zeggen dat leerlingen binnen één klas meer op elkaar lijken dan op leerlingen uit andere klassen. Wanneer er in belangrijke mate sprake is van intraclusterrelatie, kunnen analyses beter met een multilevel benadering worden uitgevoerd. Intraclusterrelatie was bij de tweedeklassers en bij de eersteklassers slechts in beperkte mate aanwezig. In het huidige onderzoek worden daarom de resultaten van de multiple lineaire regressie gepresenteerd, in plaats van de resultaten van de multilevel analyses. Een enkele keer werden er met behulp van multilevel analyses andere effecten gevonden dan met de lineaire regressie. In die gevallen worden beide resultaten gepresenteerd.

Met behulp van beschrijvende analyses, (multilevel) lineaire en logistische regressie analyses werd na gegaan of de interventies No way! en Be Free op korte termijn significante effecten hebben gehad op bekende determinanten van rookgedrag bij de leerlingen. In de regressie analyses werd telkens het construct zoals gemeten bij de nameting als afhankelijke variabele ingevoerd. Hetzelfde construct zoals gemeten bij de voormeting en het behoren tot controle- of interventiegroep werden als onafhankelijke variabelen in de analyses meegenomen samen met de potentiële confounders. Op deze manier kon worden nagegaan of veranderingen op determinanten van rookgedrag die bij de interventiegroep optreden tussen de voor- en de nameting, gecorrigeerd voor confounding (met een betrouwbaarheidsinterval van 95%) significant anders zijn dan de veranderingen bij de controlegroep en daarom aan de interventie zijn toe te schrijven.

In sommige gevallen werden nog aanvullende analyses uitgevoerd. Dit is gedaan, wanneer op basis van de resultaten van de effectanalyses en theoretisch inzicht, een vermoeden bestond dat er effecten te verwachten waren voor een bepaalde subgroep, zoals de groep leerlingen die niet (dagelijks) rookt en een relatief lagere eigen-effectiviteit heeft voor het niet roken. Verder werden de effecten op alle determinanten apart bekeken voor de groep leerlingen waarvan een van beide of beide ouders niet in Nederland zijn geboren, om te onderzoeken of de interventies No way! en Be Free voor deze groep andere resultaten had dan voor de totale steekproef.

2.6 Resultaten

2.6.1 Respons

De voormeting werd door 1561 leerlingen ingevuld. De nameting werd door 1462 leerlingen ingevuld. Bij 1327 leerlingen is zowel de voor- als de nameting ingevuld en

kon een koppeling worden gemaakt; dit komt neer op een respons van 85%. Van de leerlingen waarbij koppeling tussen voor- en nameting mogelijk was, was 41% afkomstig van de interventieschool en 59% van een van de controlescholen. Een overzicht van de uiteindelijke steekproef, d.w.z. van de leerlingen waarvan de voor- en de nameting gekoppeld konden worden en waarmee de analyses zijn uitgevoerd, is te zien in tabel 2.

Tabel 2 Overzicht van de uiteindelijke steekproef grootte

	Interventiegroep N (% van het totaal)	Controlegroep N (% van het totaal)	Totaal N (% van het totaal)
Eerste klas	277 (21%)	465 (35%)	742 (56%)
Laag niveau (VMBO/HAVO)	100	193	293
Hoog niveau (HAVO/VWO)	177	272	449
Tweede klas	271 (20%)	314 (24%)	585 (44%)
Laag niveau (VMBO/HAVO)	176	63	239
Hoog niveau (HAVO/VWO)	95	251	346
	548 (41%)	779 (59%)	1327 (100%)

2.6.2 *Non-respons onderzoek*

In het non-respons onderzoek werd gekeken of leerlingen waarvan alleen een voormeting beschikbaar was, verschilden van leerlingen waarvan zowel de voor- als nameting aanwezig waren. Ten eerste werd gekeken of deze leerlingen verschilden ten aanzien van rookgedrag tijdens de voormeting. Dit bleek niet het geval te zijn. Op een aantal achtergrondkenmerken werden wel verschillen gevonden. Significant meer leerlingen die het lage opleidingsniveau volgen, hadden geen nameting ingevuld. Ook de werksituatie en het opleidingsniveau van ouders, waren significant verschillend tussen deze groepen. De verschillen in werksituatie en opleidingsniveau van de ouders, werden voor een groot deel veroorzaakt door het feit dat voor leerlingen die alleen de voormeting hebben ingevuld, deze variabelen vaker onbekend waren. Dit komt o.a. doordat bij deze leerlingen niet het antwoord van de nameting kon worden gebruikt indien bij de voormeting was ingevuld dat de leerling het antwoord op de vraag niet wist of de vraag daar was opengelaten. Dit was wel mogelijk bij leerlingen die ook de nameting hadden ingevuld. Toch leek het erop dat de opleiding van de vaders en moeders van leerlingen die de nameting niet hadden ingevuld gemiddeld lager lag dan van degenen die zowel de voor- als de nameting hadden ingevuld.

2.6.3 *Beschrijving van de onderzoeksgroep in termen van rookgedrag*

Rookgedrag werd in dit onderzoek niet meegenomen als effectmaat, aangezien er op de korte termijn waarop dit onderzoek plaats vond geen effecten op gedrag te verwachten zijn. Wel werd gedrag gemeten, om een beeld te krijgen van het rookgedrag van de leerlingen in het onderzoek. Bij de voormeting waren al duidelijke verschillen te zien in het rookgedrag van verschillende groepen in het onderzoek. In tabel 3 wordt weergegeven wat de verdeling was van rokers in de eerste klas tijdens de voormeting en in tabel 4 staat de verdeling van rokers bij de nameting.

Tabel 3 Rookgedrag van de eersteklassers tijdens de voormeting

	Interventiegroep	Controlegroep	Totaal
--	------------------	---------------	--------

	Laag (n=94)	Hoog (n=175)	Totaal (n=269)	Laag (n=184)	Hoog (n=265)	Totaal (n=449)	(n=718)
Rokers	2,1%	0,6%	1,1%	1,1%	0,0%	0,4%	0,7%
Experimenteerders	1,1%	0,0%	0,4%	1,6%	0,4%	0,9%	0,7%
Probeerders	7,4%	0,6%	3,0%	2,2%	0,8%	1,3%	0,9%
Stoppers	1,1%	0,6%	0,7%	0,0%	1,1%	0,7%	0,7%
Niet-rokers	28,7%	14,3%	19,3%	23,9%	14,7%	18,5%	18,8%
Nooit-rokers	59,6%	84,0%	75,5%	71,2%	83,0%	78,2%	77,2%

Tabel 4 Rookgedrag van de eersteklaskers tijdens de nameting

	Interventiegroep			Controlegroep			Totaal (n=713)
	Laag (n=97)	Hoog (n=174)	Totaal (n=271)	Laag (n=170)	Hoog (n=272)	Totaal (n=442)	
Rokers	1,0%	1,1%	1,1%	1,2%	1,1%	1,1%	1,1%
Experimenteerders	1,0%	0,0%	0,4%	0,6%	0,7%	0,7%	0,6%
Probeerders	3,1%	1,1%	1,8%	1,2%	0,7%	0,9%	1,3%
Stoppers	4,1%	1,1%	2,2%	1,2%	0,7%	0,9%	1,4%
Niet-rokers	27,8%	14,9%	19,6%	21,8%	13,6%	16,7%	17,8%
Nooit-rokers	62,9%	81,6%	74,9%	74,1%	83,1%	79,6%	77,8%

Zoals te zien in tabel 3, was het aantal rokers bij de voormeting in de eerste klas nog erg laag; minder dan 1% rookte wekelijks en minder dan 2% rookte maandelijks. Driekwart van de leerlingen had nog nooit ook maar een trekje van een sigaret genomen. In de tabel valt te zien dat roken en het uitproberen daarvan, net als de intentie om te gaan roken, vaker voorkomt op bij leerlingen van de lagere opleidingsniveau's en bij leerlingen van de interventieschool. Bij de nameting is alleen in de interventiegroep een kleine daling te zien in het percentage rokers, experimenteerders en probeerders (van 4,5% naar 3,3%): dit effect is niet statistisch significant.

Tabel 5 Rookgedrag van de tweedeklaskers tijdens de voormeting

	Interventiegroep			Controlegroep			Totaal (n=571)
	Laag (n=171)	Hoog (n=89)	Totaal (n=260)	Laag (n=63)	Hoog (n=248)	Totaal (n=311)	
Rokers	13,5%	0,0%	8,8%	4,8%	1,2%	1,9%	5,1%
Experimenteerders	1,8%	0,0%	1,2%	1,6%	0,4%	0,6%	0,9%
Probeerders	3,5%	3,4%	3,5%	0,0%	2,4%	1,9%	2,6%
Stoppers	2,9%	2,2%	2,7%	4,8%	1,6%	2,3%	2,5%
Niet-rokers	31,0%	18,0%	26,5%	31,7%	14,9%	18,3%	22,1%
Nooit-rokers	47,4%	76,4%	57,3%	57,1%	79,4%	74,9%	66,9%

Tabel 6 Rookgedrag van de tweedeklaskers tijdens de nameting

	Interventiegroep			Controlegroep			Totaal (n=566)
	Laag (n=167)	Hoog (n=94)	Totaal (n=261)	Laag (n=61)	Hoog (n=244)	Totaal (n=305)	
Rokers	13,2%	0,0%	8,4%	6,6%	1,6%	2,6%	5,3%
Experimenteerders	1,2%	2,1%	1,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,7%

Probeerders	4,8%	3,2%	4,2%	6,6%	0,8%	2,0%	3,0%
Stoppers	4,2%	1,1%	3,1%	4,9%	0,4%	1,3%	2,1%
Niet-rokers	34,1%	20,2%	29,1%	23,0%	16,8%	18,0%	23,1%
Nooit-rokers	42,5%	73,4%	53,6%	59,0%	80,3%	76,1%	65,7%

In tabel 5 en 6 staat het rookgedrag van de tweedeklassers bij de voor- en nameting weergegeven. Bij de voormeting is het aantal rokers in de tweede klas beduidend hoger dan in de eerste klas (Tabel 5). Ongeveer 5% rookte wekelijks en ongeveer 6% rookte maandelijks. Iets meer dan tweederde van de leerlingen had nog nooit ook maar een trekje van een sigaret genomen. Verschillen tussen de leerlingen van de verschillende opleidingsniveau's zijn hier nog duidelijker aanwezig dan bij de eersteklassers. Voornamelijk de leerlingen van de lagere niveau's van de interventieschool roken relatief veel, maar ook bij de controleschool roken leerlingen van lagere niveau's vaker. Bij de nameting verandert er weinig in de deze rookpercentages.

2.6.4 *Potentiële confounders*

Zoals in tabel 2 is te zien, was de verdeling van leerlingen uit de interventie- en de controlegroep niet evenredig over klas (eerste of tweede) en niveau (laag of hoog). Voor de eerste en de tweede klas werden aparte analyses gedaan. Niveau werd in de analyses mee genomen als potentiële confounder.

Voor de andere achtergrondkenmerken is gekeken of er bij de voormeting verschillen bestonden tussen de interventie- en de controlegroep.

Bij de eersteklassers bleek dat de leeftijd in de interventiegroep hoger lag dan in de controlegroep. Ook bleek dat in de eerste klas van de interventiegroep significant meer leerlingen van niet-westerse afkomst zaten. Ook was er bij de eersteklassers een verschil in geloof; in de interventiegroep zaten meer leerlingen die zonder geloof zijn opgevoed, minder christenen en meer leerlingen die met een ander geloof zijn opgevoed. Ook hadden de moeders van de eersteklassers van de interventiegroep vaker een gemiddeld opleidingsniveau en minder vaker een hoog opleidingsniveau. De variabelen leeftijd, etniciteit, geloof en hoogste opleiding van de moeder zijn daarom meegenomen in de regressie analyses voor het effect onderzoek van No way!.

Ook bij de tweedeklassers bleek dat de leeftijd in de interventiegroep hoger lag dan in de controlegroep en de tweedeklassers van de interventieschool waren in vergelijking met de controlegroep vaker zonder geloof opgevoed, minder vaak christelijk opgevoed en vaker met een ander geloof opgevoed. Tevens hadden de vaders van de tweedeklassers van de interventiegroep vaker een gemiddeld opleidingsniveau en minder vaak een hoogopleidingsniveau. Ook waren meer tweedeklassers van de interventieschool afgelopen schooljaar blijven zitten. De variabelen leeftijd, etniciteit, geloof, hoogste opleiding van de vader en afgelopen schooljaar zijn blijven zitten werden daarom meegenomen in de regressie analyses voor het effect onderzoek van Be Free.

2.6.5 *Effecten van de interventie*

Er werd gekeken naar het korte termijn effect van de interventie op de determinanten van roken. Hiervoor werd door middel van regressie en multilevel analyses nagegaan of de verschillen die optreden tussen voor- en nameting anders zijn bij de interventiegroep dan bij de controlegroep en daarom aan de interventie zijn toe te schrijven. In deze paragraaf worden de resultaten van deze analyses besproken. In de tabellen 7 en 8 wordt een samenvatting gegeven van beschrijvende analyses van de verschillende

uitkomstmaten en met daarbij een korte samenvatting van het eventueel aangetoonde effect. Hieronder wordt het effect per determinant kort beschreven.

Tabel 7 Overzicht van gemiddelden op de verschillende uitkomstmaten bij de eersteklassers en het effect van „No way!“

Uitkomstmaat (range)	Interventiegroep (n=277)		Controlegroep (n=465)		Significante effecten gecorrigeerd voor confounders*
	Voormeting	Nameting	voormeting	nameting	
Kennis (-11/+11)	1,36	3,03	1,59	1,95	Gewenst effect
Attitude waargenomen voordelen (1/4)	3,34	3,41	3,39	3,44	Ongewenst effect
Attitude waargenomen nadelen (1/4)	3,32	3,51	3,32	3,37	Gewenst effect
Attitude sociale gevolgen (1/7)	4,48	4,67	4,67	4,83	
Attitude gezondheidsgevolgen (1/4)	3,56	3,64	3,57	3,60	
Sociale norm (-10/+10)	5,03	5,21	5,22	5,43	
Modelling gezin (-2/0)	-0,59	-0,58	-0,48	-0,46	
Modelling omgeving (-5/0)	-0,80	-0,77	-0,82	-0,83	Gewenst effect (multilevel)
Sociale druk of steun (-2/+2)	0,79	0,78	0,88	0,97	Ongewenst effect
Eigen-effectiviteit (1/7)	5,89	6,02	5,96	6,07	
Gedragspreferenties (1/3)	2,70	2,79	2,77	2,77	
Nagedacht hebben over wel of niet roken (1/6)	2,54	2,78	2,56	2,60	Gewenst effect
% leerlingen nooit met ouders over roken gesproken	19,5%	12,3%	18,3%	14,6%	
Stages of change voor beginnen met roken (1/5)	4,67	4,76	4,68	4,64	
Stages of change voor stoppen met roken (1/6)	5,80	5,77	5,86	5,86	

NB: voor alle constructen geldt dat een hogere score, positiever is voor het niet beginnen met roken.

* Gewenst effect: de interventiegroep doet het op deze determinant na de interventie significant beter dan de controle groep.

* Ongewenst effect: de interventiegroep doet het op deze determinant na de interventie significant minder goed dan de controlegroep.

Tabel 8 Overzicht van gemiddelden op de verschillende uitkomstmaten bij de tweedeklassers en het effect van Be Free

Uitkomstmaat (range)	Interventiegroep (n=271)		Controlegroep (n=314)		Significante effecten gecorrigeerd voor confounders*
	Voormeting	Nameting	voormeting	nameting	
Kennis (-11/+11)	1,58	2,00	1,97	2,44	
Attitude waargenomen voordelen (1/4)	3,46	3,50	3,35	3,36	
Attitude waargenomen nadelen (1/4)	3,17	3,25	3,38	3,42	
Attitude sociale gevolgen (1/7)	4,39	4,40	4,55	4,60	
Attitude gezondheidsgevolgen (1/4)	3,55	3,53	3,62	3,60	
Attitude verwachte verslavende effect (1/2)	1,56	1,52	1,51	1,59	Gewenst effect
Sociale norm (-10/+10)	3,72	3,80	4,75	4,79	
Modelling gezin (-2/0)	-0,62	-0,61	-0,52	-0,50	
Modelling omgeving (-5/0)	-1,48	-1,51	-1,04	-1,08	
Sociale druk of steun (-2/+2)	0,81	0,79	0,91	0,92	
Eigen-effectiviteit (1/7)	6,01	6,01	6,11	6,00	Gewenst effect
Gedragpreferenties (1/3)	2,66	2,71	2,80	2,78	
Nagedacht hebben over wel of niet roken (1/6)	2,43	2,47	2,54	2,42	
Leerlingen die nooit met ouders over roken hebben gesproken	18,8%	20,7%	14,6%	15,9%	
Stages of change voor beginnen met roken (1/5)	4,39	4,38	4,78	4,72	
Stages of change voor stoppen met roken (1/6)	5,52	5,47	5,80	5,75	

NB: voor alle constructen geldt dat een hogere score, positiever is voor het niet beginnen met roken

* Gewenst effect: de interventiegroep doet het op deze determinant na de interventie significant beter dan de controle groep.

* Ongewenst effect: de interventiegroep doet het op deze determinant na de interventie significant minder goed dan de controlegroep.

Kennis: Het lespakket No way! heeft aantoonbaar positief effect op het kennisniveau over roken van leerlingen. Na de interventie hadden de eerstklassers van de interventieschool beduidend meer kennis dan voor de interventie en deze toename in kennis was significant groter dan de lichte toename in kennis bij de controlegroep ($\beta=1,154$, $95\%BI= 0,789-1,520$). Er kan dus geconcludeerd worden dat de leerlingen door het volgen van de lessen uit No way! meer kennis over roken hebben gekregen.

Voor het lespakket Be Free werd geen effect op kennis geconstateerd.

Attitude: Voor attitude werden de effecten op 4 verschillende schalen bekeken; de voordelen schaal, de nadelen schaal, de sociale gevolgen schaal en de lange termijn gezondheidsgevolgen schaal.

Waargenomen voordelen: Uit de analyses voor No way! kwam een negatief effect voor de waargenomen voordelen naar voren ($\beta = -0.075$, 95%BI= -0,139– -0,012). Nader bekeken bleek dat zowel de leerlingen van de interventiegroep als van de controlegroep na de interventie periode de voordelen aan roken minder als voordeel zagen dan daarvoor. De afname in de mate waarin voordelen als voordelen werden gezien, was echter sterker bij de controle dan bij de interventiegroep.

Voor het lespakket Be Free zijn geen effecten op de waargenomen voordelen gevonden.

Waargenomen nadelen: Uit de analyses kwam een positief effect voor de waargenomen nadelen naar voren ($\beta = 0.128$, 95%BI=0,062–0,193). Na de interventie zagen de eersteklassers van zowel de interventie als de controleschool de nadelen van roken meer als nadeel dan voor de interventie. Deze stijging in waargenomen nadelen was sterker zichtbaar bij de interventiegroep. Er kan dus geconcludeerd worden dat de leerlingen door het volgen van de lessen uit No way! meer nadelen aan roken gaan zien.

Voor het lespakket Be Free zijn geen effecten op de waargenomen nadelen gevonden.

Waargenomen sociale gevolgen: Zowel voor het lespakket No way! als voor het lespakket Be Free zijn geen effecten op de waargenomen sociale gevolgen gevonden van roken.

Waargenomen gezondheidsgevolgen gevolgen: Ook op het gebied van waargenomen lange termijn gezondheidsgevolgen van roken zijn voor beide lespakketten geen effecten gevonden.

Verwachte verslavende effect van roken: voor het lespakket Be Free werd, aanvullend op de bovenstaande 4 onderdelen van attitude, gekeken naar het effect op het verwachte verslavende effect van roken. Be Free heeft een significant verhogend effect op het door leerlingen verwachte verslavende effect van roken (OR=9,502, 95%BI=6,34–14,23). Leerlingen die met Be Free hebben gewerkt verwachten na de interventie dat roken meer verslavend is dan voor de interventie, dit terwijl deze verwachting bij leerlingen uit de controlegroep in dezelfde periode is gedaald.

Sociale invloed: Van sociale invloed werden 4 aspecten gemeten; sociale norm, modellering van het gezin, modellering van de omgeving en sociale druk of steun.

Sociale norm: Voor beide lespakketten zijn geen interventie effecten op sociale norm gevonden.

Modelling gezin: Voor beide lespakketten zijn geen effecten gevonden.

Modelling omgeving: Met behulp van regressie analyses zijn geen effecten voor modellering gevonden die aan de interventie kunnen worden toegeschreven. Voor de eersteklassers bleek echter dat wanneer gebruik werd gemaakt van multilevel analyses, wel een significant effect van No way! te zien was op het door de leerling waargenomen gedrag van anderen. Na de interventie hebben de leerlingen uit de interventiegroep het idee dat er een kleiner deel van de mensen uit hun omgeving (buiten het gezin) rookt, dan voor de interventie ($\beta = 0.088$, 95%BI=0,004– 0,964).

Sociale druk/steun: Bij de regressie voor het effect van het No way! lespakket op sociale druk en steun, kwam een significant ongewenst effect voor druk/steun naar voren ($\beta = -0,158$, 95%BI = -0,261 – -0,056). Nader bekeken bleek dat de controlegroep bij de nameting aangaf minder vaak te worden aangemoedigd en vaker te worden afgeraden om te roken dan bij de voormeting. Bij de interventiegroep was er geen verschil tussen voor en nameting.

Voor Be Free werden geen significante verschillen gevonden.

Eigen-effectiviteit: Het lespakket No way! heeft geen aantoonbare effecten op de eigen-effectiviteit van leerlingen om niet te gaan roken.

Voor het lespakket Be Free zijn positieve effecten op eigen-effectiviteit gevonden ($\beta = 0,259$, 95%BI = 0,103 – 0,414). Nader bekeken bleek dat de eigen-effectiviteit van de controlegroep was gedaald, terwijl de eigen-effectiviteit van de interventiegroep gelijk was gebleven.

Gedragspreferenties wanneer een sigaret wordt aangeboden: Op het gebied van gedragspreferenties wanneer een sigaret wordt aangeboden zijn voor beide pakketten geen significante effecten gevonden voor de totale groep.

Nagedacht hebben over wel of niet roken: Voor het nagedacht hebben over wel of niet roken is een positief interventie effect gevonden van het lespakket No way! ($\beta = 0,260$, 95%BI = 0,040 – 0,480). Nader bekeken bleek dat er een duidelijke toename was van de mate waarin de eersteklassers van de interventieschool hadden nagedacht over of zij wel of niet zouden gaan roken en deze stijging was significant sterker dan de lichte stijging die bij de leerlingen van de controleschool waarneembaar was.

Voor het Be Free pakket zijn dergelijke effecten niet gevonden.

Praten met ouders: Voor geen van beide pakketten zijn significante effecten gevonden op het aantal leerlingen dat ooit met hun ouders over roken heeft gesproken. Voor No way! was het houden van een interview met de ouders één van de onderdelen van het lespakket. Het was daarom te verwachten dat No way! hierop een significant effect zou boeken. Het aantal leerlingen uit de interventie groep dat nooit met hun ouders heeft gepraat is wel gedaald van 20 naar 12%. Toch is er geen significant interventie effect gevonden. Dit komt doordat ook in de controlegroep het aantal leerlingen dat nooit met hun ouders over roken heeft gesproken is gedaald (van 18 naar 15%). Wellicht hebben de leerlingen van de controlegroep naar aanleiding van de vragenlijst met hun ouders over roken gesproken.

Intentie/stages of change: Bij de voormeting zijn de leerlingen op de interventieschool minder vaak een precontemplator om te gaan roken dan de leerlingen op de controlescholen. Wat wil zeggen dat ze vaker van van plan zijn om te gaan roken. Vooral de leerlingen met een lagere opleiding zijn meer geneigd om te beginnen met roken dan de leerlingen met een hogere opleiding. In tabel 9 wordt weergegeven wat de verdeling is van de stages of change voor het beginnen met roken in de eerste klas tijdens de voormeting en in tabel 10 voor de nameting. In tabel 11 en 12 staat dit weergegeven voor de tweedeklassers.

Tabel 9 Stages of change voor het beginnen met roken bij eersteklassers tijdens de voormeting

	Interventiegroep	Controlegroep	Totaal
--	------------------	---------------	--------

	Laag (n=94)	Hoog (n=175)	Totaal (n=269)	Laag (n=181)	Hoog (n=264)	Totaal (n=445)	(n=714)
Behoudende roker	1,1%	0,6%	0,7%	0,6%	0,0%	0,2%	0,4%
Actie roker	3,2%	0,0%	1,1%	1,1%	0,4%	0,7%	0,8%
Preparator roken	3,2%	0,0%	1,1%	0,6%	0,8%	0,7%	0,8%
Contemplator roken	17,0%	6,9%	10,4%	6,6%	6,4%	6,5%	8,0%
Precontemplator roken	75,5%	92,6%	86,6%	91,2%	92,4%	91,9%	89,9%
Behoudende roker	1,1%	0,6%	0,7%	0,6%	0,0%	0,2%	0,4%

In tabel 9 en 10 is te zien dat het percentage precontemplators in de eerste klas bij de nameting gestegen is en vooral bij de interventiegroep in de groep leerlingen met een laag opleidingsniveau. Bij de nameting zijn er meer leerlingen die niet van plan zijn om te gaan roken dan bij de voormeting. Bij de analyses voor het effect is dit verschil in intentie echter niet significant.

Tabel 10 Stages of change voor het beginnen met roken bij eersteklassers tijdens de nameting

	Interventiegroep			Controlegroep			Totaal (n=713)
	Laag (n=98)	Hoog (n=174)	Totaal (n=272)	Laag (n=169)	Hoog (n=272)	Totaal (n=441)	
Behoudende roker	3,1%	1,1%	1,8	1,2%	0,7%	0,9%	1,3%
Actie roker	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Preparator roken	1,0%	0,0%	0,4%	0,6%	0,7%	0,7%	0,6%
Contemplator roken	10,2%	5,2%	7,0%	7,1%	5,5%	6,1%	6,5%
Precontemplator roken	85,7%	93,7%	90,8%	91,1%	93,0%	92,3%	91,7%
Behoudende roker	3,1%	1,1%	1,8	1,2%	0,7%	0,9%	1,3%

In klas 2 zijn al meer leerlingen geneigd om te gaan roken dan in klas 1. Ook hier zijn de leerlingen met een laag opleidingsniveau vaker geneigd om te gaan roken dan leerlingen met een hoog opleidingsniveau. Bij de nameting in de tweede klas is het percentage precontemplators in de interventie groep enigszins gestegen terwijl dit percentage in de controle groep een beetje gedaald is in vergelijking met de voormeting. Dit verschil is net als in de eerste klas niet significant.

Tabel 11 Stages of change voor het beginnen met roken bij tweedeklassers tijdens de voormeting

	Interventiegroep			Controlegroep			Totaal (n=573)
	Laag (n=171)	Hoog (n=91)	Totaal (n=262)	Laag (n=62)	Hoog (n=249)	Totaal (n=311)	
Behoudende roker	11,1%	0,0%	7,3%	6,5%	1,6%	2,6%	4,7%
Actie roker	2,9%	0,0%	1,9%	0,0%	0,8%	0,6%	1,2%
Preparator roken	0,6%	1,1%	0,8%	0,0%	0,4%	0,3%	0,5%
Contemplator roken	8,8%	11,0%	9,5%	8,1%	3,2%	4,2%	6,6%
Precontemplator roken	76,6%	87,9%	80,5%	85,5%	94,0%	92,3%	86,9%

Tabel 12 Stages of change voor het beginnen met roken bij tweedeklassers tijdens de nameting

	Interventiegroep			Controlegroep			Totaal (n=565)
	Laag (n=166)	Hoog (n=94)	Totaal (n=260)	Laag (n=61)	Hoog (n=244)	Totaal (n=305)	
Behoudende roker	10,2%	0,0%	6,5%	1,6%	1,2%	1,3%	3,7%
Actie roker	2,4%	1,1%	1,9%	1,6%	0,4%	0,7%	1,2%
Preparator roken	1,2%	2,1%	1,5%	3,3%	0,4%	1,0%	12,2%
Contemplator roken	8,4%	7,4%	8,1%	11,5%	3,7%	5,2%	6,5%
Precontemplator roken	77,7%	89,4%	81,9%	82,0%	94,3%	91,8%	87,3%

Vanwege het lage aantal rokers zijn de tabellen over de stages of change voor het stoppen met roken hier niet vermeld. In de analyse voor het effect werd wel gekeken naar het effect op de intentie om te stoppen met roken.

Bij de analyses voor het effect is zowel voor de eerste als de tweede klas geen interventie effect op de intentie om met roken te beginnen gevonden (zie ook tabel 11& 12) en ook kwam geen effect op de intentie om te stoppen met roken naar voren.

2.6.6 *Effecten van de interventie bij allochtone leerlingen*

Naast de effectstudie voor de totale steekproef werd nog apart gekeken naar de effecten bij de groep leerlingen waarvan één of beide ouders in het buitenland zijn geboren. Ook hier werden alleen die allochtone leerlingen in de analyses betrokken die zowel de voor- als de nameting hadden ingevuld. Voor No way! kwam dit neer op 133 leerlingen (72 in de interventiegroep en 61 in de controlegroep) en voor Be Free op 115 leerlingen (55 in de interventiegroep en 60 in de controlegroep). Aangezien hier geen totale klassen in de analyses zaten, werd hier niet met multilevel analyses gewerkt. Bij de analyses moet in acht worden genomen dat steekproef erg klein was en de kans om effect te vinden daardoor ook afneemt.

No way! heeft voor allochtonen enkel significante positieve effecten op kennis ($\beta=1,066$, 95%BI=0,142–1,991). Be Free heeft voor allochtonen enkel significante positieve effecten op het verwachte verslavende effect van roken (OR=11,102, 95%BI=3,871–31,841).

Er kan dus geconcludeerd worden dat er geen aanvullende effecten van de interventies No way! en Be Free zijn voor de alloctonen in dit onderzoek en zelfs andere positieve effecten bij deze groep uitblijven (mede veroorzaakt door de kleine steekproef).

2.6.7 *Effecten van de interventie voor een hoogrisicogroep*

Gezien het feit dat de meeste leerlingen uit de totale steekproef al erg goed (hoog) scoorden op de vragen over bijvoorbeeld gedragspreferenties en eigen-effectiviteit, is het moeilijk om dit voor de groep als geheel verder te verhogen. Er is sprake van een plafondeffect. Gedragspreferentie voor het weigeren van een sigaret bij leerlingen die dagelijks roken, zijn erg laag; rokers zien geen reden om aangeboden sigaretten te weigeren. Er werd daarom verondersteld dat de groep leerlingen die niet (dagelijks) rookt, en toch een relatief lage eigen-effectiviteit heeft om een sigaret te weigeren (eigen-effectiviteit <6), het grootste risico loopt om te beginnen met roken.

De veronderstelling dat de groep leerlingen die niet (dagelijks) rookt, maar toch een lagere eigen-effectiviteit heeft om niet te gaan roken een hoogrisicogroep is, werd met aanvullende analyses getoetst. Uit analyses waarin de sociale invloed en de gedragspreferenties bij het weigeren van sigaretten werden onderzocht, bleek dat de veronderstelde hoogrisicogroep tijdens de voormeting in vergelijking met de rest van de steekproef, zowel in de eerste als in de tweede klas, significant een sterkere sociale norm ervaart om te gaan roken. Tevens zijn er, zowel in het gezin als in de overige omgeving van de leerlingen uit de veronderstelde hoogrisicogroep, meer rokers in vergelijking met de omgeving van de rest van de steekproef. Ook ervaart deze groep meer druk om te roken en wordt minder afgeraden om niet te gaan roken. Verder was het met de gedragspreferenties van de veronderstelde hoogrisicogroep om een sigaret te weigeren, zowel voor de eerste als de tweede klas, slechter gesteld dan bij de rest van de steekproef. Deze bevindingen ondersteunen het idee dat deze groep een hoogrisicogroep is voor het beginnen met roken.

Met deze hoogrisicogroep, werden aparte effect analyses gedaan. Ook hier werden alleen die leerlingen in de analyses betrokken waarvan zowel de voor- als de nameting aanwezig is. Voor No way! kwam dit neer op 335 leerlingen (126 in de interventiegroep en 209 in de controlegroep) en voor Be Free op 249 leerlingen (119 in de interventiegroep en 130 in de controlegroep). Bij de analyses moet in acht worden genomen dat de steekproef kleiner is dan wanneer analyses voor de totale steekproef worden gedaan.

Net als bij de totale groep eersteklassers heeft No way! voor deze hoogrisicogroep een positief effect op kennis ($\beta=1,35$, 95%BI=0,78–1,93). De effecten op attitude zoals voor No way! gevonden zijn bij de totale groep, zijn ook bij de hoogrisicogroep terug gevonden; voor attitude waargenomen een ongewenst effect ($\beta=-0,14$, 95%BI=-0,24–0,03) en voor attitude waargenomen nadelen een gewenst effect ($\beta=0,16$, 95%BI=0,05–0,27). Voor Be Free zijn ook voor deze hoogrisicogroep geen effecten gevonden.

Ook al ervoer de hoogrisicogroep tijdens de voormeting meer sociale invloed om te gaan roken dan de rest van de steekproef, de interventies No way! en Be Free hadden voor deze hoogrisicogroep geen effect op de verschillende aspecten van ervaren sociale invloed.

Het lespakket Be Free had voor deze hoogrisicogroep wel een positief effect op de eigen-effectiviteit om niet te gaan roken. De eigen-effectiviteit bij deze hoogrisicogroep

was in de interventiegroep gestegen van 5,65 naar 5,92, terwijl de eigen-effectiviteit bij deze hoogrisicogroep in de controlegroep in de zelfde periode was gedaald van 5,50 naar 5,46 ($\beta=0,43$, $95\%BI=0,17-0,68$). Er kan dus gesteld worden dat Be Free een positief effect had op de eigen-effectiviteit van leerlingen die voorafgaand aan het programma een relatief lage eigen-effectiviteit hadden. Voor No way! werden voor deze hoogrisicogroep geen effecten gevonden op eigen-effectiviteit.

Tabel 13 Effecten voor de groep leerlingen die niet (dagelijks) rookt en een relatief lage eigen-effectiviteit heeft om niet te gaan roken, gecorrigeerd voor confounders

Uitkomstmaat (range)	Eerste klas				Significante effecten*
	Interventiegroep (n=126)		Controlegroep (n=209)		
	Voormeting	Nameting	Voormeting	Nameting	
Kennis	1,31	3,02	1,47	1,71	Gewenst effect
Attitude waargenomen voordelen (1/4)	3,22	3,34	3,28	3,30	Ongewenst effect
Attitude waargenomen nadelen (1/4)	3,15	3,38	3,14	3,20	Gewenst effect
Gedragspreferenties (1/3)	2,70	2,79	2,77	2,77	Gewenst effect
	Tweede klas				
	Interventiegroep (n=119)		Controlegroep (n=130)		
	Voormeting	Nameting	Voormeting	Nameting	
Eigen-effectiviteit (1/7)	5,65	5,92	5,50	5,46	Gewenst effect
Gedragspreferenties (1/3)	2,63	2,69	2,66	2,62	Gewenst effect

NB: voor alle constructen geldt dat een hogere score, positiever is voor het niet beginnen met roken

* Gewenst effect: de interventiegroep doet het op deze determinant na de interventie significant beter dan de controle groep

De gedragspreferenties van deze hoogrisicogroep waren, zoals vermeld, ook lager dan de gedragspreferenties van de rest van de steekproef. Zowel No way! als Be Free hadden voor deze hoog risicogroep een positief effect op de gedragspreferenties om een sigaret te weigeren, terwijl deze effecten niet zijn gevonden voor de totale steekproef. Bij de hoogrisicogroep van de interventiegroep van No way! steeg de score op de gedragspreferentieschaal van 2,70 naar 2,79, terwijl deze in de controlegroep in dezelfde periode gelijk bleef op 2,77 ($\beta=0,13$, $95\%BI=0,08-0,24$). Bij de hoogrisicogroep van de interventiegroep van Be Free steeg de score op de schaal van 2,63 naar 2,69, terwijl deze in de controlegroep in dezelfde periode daalde van 2,66 naar 2,62 ($\beta=0,17$, $95\%BI=0,02-0,31$). Er kan dus worden geconcludeerd dat No way! en Be Free geen effect hebben op het aanleren van gedragspreferenties bij de totale doelgroep, maar dat de gedragspreferenties van een specifieke risicogroep voor het beginnen met roken wel significant verbeteren door de programma's. Een overzicht van de voor deze risicogroep gevonden effecten, is opgenomen in tabel 13.

Met behulp van logistische regressie analyses is onderzocht of deze risicogroep zich qua achtergrondkenmerken van de rest van de groep onderscheidde. Bij zowel de eerste- als de tweedeklassers bleek dat leerlingen uit de risicogroep vaker in de lagere

opleidingsniveau's zaten. Op andere achtergrondkenmerken konden geen verschillen worden gevonden.

3 Proces evaluatie

3.1 Onderzoeksopzet

Om informatie te verkrijgen over de wijze waarop de beide lespakketten zijn ingevoerd, zijn telefonische interviews gehouden met docenten die de lespakketten op de interventieschool hebben uitgevoerd. Verwacht werd dat door middel van interviews, in vergelijking met vragenlijsten, meer informatie kon worden verkregen over de uitvoering van de lessen en eventuele problemen daarbij, doordat er in interviews ook mogelijkheid is om door te vragen. Ook kon deze methode naar verwachting meer informatie opleveren zonder dat het extra inspanning van de docenten vergde. Er is geprobeerd de docenten te benaderen in de weken nadat zij de laatste les van het lespakket hadden uitgevoerd. Het bleek niet gemakkelijk te zijn om de docenten aan de lijn te krijgen. Toen na een aantal interviews bleek dat veelal dezelfde dingen naar voren kwamen, is besloten niet alle docent te spreken. Uiteindelijk zijn 11 docenten geïnterviewd (6 voor No way! En 5 voor Be Free). Gezien het feit dat er meerdere docenten waren die in twee of meer klassen de lessen hebben gegeven, heeft bij 21 van de 30 deelnemende klassen met de uitvoerende docent een telefonisch interview plaatsgevonden (12 van de 16 klassen die met No way! hebben gewerkt en 9 van de 14 klassen die met Be Free hebben gewerkt). Tevens is met de coördinatrice van de eerste klassen VMBO gesproken, zij gaf zelf geen lessen, maar was als coördinatrice bij het invoeringsproces betrokken.

Tijdens de telefonische interviews met docenten, werden eerst de verschillende onderdelen van de lespakketten in chronologische volgorde doorgesproken. Van elk onderdeel werd gevraagd of het in de klas was uitgevoerd en of dat door de docent zelf of door een ander (dramadocent of GGD-medewerker) was gedaan. Als een onderdeel niet was uitgevoerd werd gevraagd waarom dat niet gedaan was. Als het wel was uitgevoerd, werd gevraagd hoe dit onderdeel door de leerlingen ontvangen werd en of er nog moeilijkheden waren op getreden bij de uitvoering. Nadat de afzonderlijke onderdelen los van elkaar waren doorgesproken, werden nog een aantal algemene vragen gesteld over het lespakket. Er werd gevraagd naar de algemene mening over het pakket, welke onderdelen bijzonder waardevol werden gevonden en waarom. Ook werd gevraagd of de docent de lessen volgend schooljaar weer zou willen gebruiken en zo nee, waarom niet en zo ja, wat zij dan eventueel anders zouden doen en waarom. Ook werd gevraagd of de docenten, wanneer zij er achteraf op terug kijken, het gevoel hebben gehad dat de instructiebijeenkomst, die voorafgaand aan de lessen voor de docenten was georganiseerd, een toegevoegde waarde heeft gehad bij de uitvoering van de lessen. Als laatste werden docenten gevraagd naar overige opmerkingen en aanbevelingen over het lespakket. Alle telefonische interviews werden uitgeschreven en vervolgens werd het geheel samengevoegd tot de bij de resultaten vermelde samenvattende verslagen.

Naast de interviews met docenten is enige informatie over de waardering van de lessen door leerlingen af te leiden uit hun antwoord op de vraag: "Wat vond je van de lessen over roken?" in de vragenlijst van de nameting van de leerlingen van de interventieschool. Deze vraag werd met een 5-puntschaal beantwoord (1=heel leuk, 5=helemaal niet leuk).

3.2 Resultaten

3.2.1 *Samenvattend verslag van interviews met docenten die met No way! hebben gewerkt*

Van het Airpower-magazine van het lespakket No way! was in alle klassen voor elke leerling een exemplaar aanwezig. Docenten waren erg positief over het blad en hadden de indruk dat het de leerlingen ook erg aansprak. Vooral de lay-out werd genoemd als sterk punt van het blad. Er deed zich echter ook een probleem voor; er bleken namelijk twee verschillende versies van het blad te bestaan. De docenten waren daarvan vooraf niet op de hoogte en dit zorgde voor de nodige verwarring. Vooral doordat er in de tweede versie iets stond over seks wat in de eerste versie niet stond, waar de docenten niet op voorbereid waren (terwijl de leerlingen dit juist een erg interessant onderwerp bleken te vinden) en doordat er in de tweede versie geen vragenlijst voor ouders zat, terwijl die wel nodig was voor de huiswerkopdracht. Twee docenten hebben extra aandacht aan het airpower-magazine besteed, door er in de les klassikaal stukken uit te lezen. Deze docenten gaven beide les aan leerlingen van lagere opleidingsniveau's en verwachtten niet dat leerlingen zelfstandig in het magazine zouden lezen.

In de eerste les van het No way! pakket stond ook een klassengesprek over motieven om wel of niet te gaan roken op het programma. Deze klassengesprekken werden in alle klassen gehouden. De gesprekken liepen goed en bijna alle leerlingen lieten blijken erg negatief te staan t.o.v. roken.

Ook de kennisquiz is in alle klassen uitgevoerd. Er was echter wel variatie in de vorm waarin het is uitgevoerd. Bij de meeste klassen werd het klassikaal uitgevoerd, zoals in de handleiding beschreven stond, maar in sommige klassen werd het uitgevoerd in duo's of is de klas in tweeën gedeeld. Een docent die de quiz wel klassikaal heeft uitgevoerd gaf ook aan dat hij de quiz achteraf gezien liever in kleinere groepjes had gedaan. Ook werd opgemerkt dat het format van de quiz zich niet leent voor vragen die met ja/nee beantwoord moeten worden, aangezien groep 2 dan altijd wint. Er zaten echter wel een aantal van deze ja/nee vragen in de quiz. Die zouden er dus beter uit kunnen.

Als huiswerk tussen de eerste en de tweede les stond een interview met ouders op het programma. De docenten vonden dit een waardevol onderdeel, omdat zo ook de ouders betrokken worden. Het huiswerk is bij, op één na, alle klassen opgegeven. Tijdgebrek was de reden dat het in één klas niet is opgegeven. Bij één klas werd het wel opgegeven, maar door tijdgebrek is de nabespreking erbij in geschoten. Bij een andere klas viel les 2 uit door ziekte van de docente en werd het huiswerk daardoor niet meer nabesproken. Bij de klassen waar de interviews met ouders wel zijn nabesproken, bleek dat een groot deel van de leerlingen echt met hun ouders over roken had gesproken. Bij één klas zat er slechts één avond tussen les 1 en les 2. Daar had een deel van de leerlingen nog niet de tijd gehad om met hun ouders te spreken. Een docente merkte ook op dat naar haar idee zelfs de allochtone leerlingen echt met hun ouders hadden gesproken. Een aantal docenten kreeg later ook van de ouders positieve reacties over de opdracht.

Voor de tweede les bevatte het lespakket een video over Maikel die een jas gaat kopen. De video is in alle klassen vertoond, behalve bij de klas waar les twee door ziekte is uitgevallen. Docenten waren erg negatief over deze video. Zij vonden de link tussen het kopen van de jas en roken erg vergezocht en hadden de indruk dat de link voor de leerlingen niet duidelijk was. Slechts één docent, die les gaf aan twee klassen van het hogere niveau, zei dat, de leerlingen de link wel zagen, ook al had hij dat niet verwacht. Een andere docente die meerdere klassen les gaf merkte al bij de eerste klas dat de link niet duidelijk was. Vervolgens heeft ze bij de rest van de klassen voorafgaand aan het

tonen van de video de link uitgelegd. Dit hielp wel iets, maar nog was het niet duidelijk genoeg voor de leerlingen. Een docente gaf aan dat zij in de video meer aandacht zou willen zien voor kosten als overweging om iets wel of niet te doen. Zij verwachtte dat dit voor de leerlingen een belangrijk motief zou kunnen zijn.

Vervolgens was het de bedoeling dat er een klassengesprek werd gehouden over beïnvloeding en hoe daar mee om te gaan. Dit is in alle klassen aan de orde geweest, maar in de meeste gevallen vrij kort.

De drie methoden om met beïnvloeding om te gaan werden uitgebeeld in de stripposter. Alle klassen hebben met deze poster gewerkt. De leerlingen vonden de strips leuk. Leerlingen konden zich goed verplaatsten in de 3 gedragsalternatieven. Eén docente gaf aan dat haar leerlingen de methode waarin 'je gewoon nee zegt' het beste alternatief vonden.

Het pakket bevatte ook invulstripverhalen, die als huiswerk tussen les 2 en 3 bedoeld waren. Slechts bij één docent is dit daadwerkelijk als huiswerk meegegeven. De overige docenten hebben de strips tijdens de les behandeld. Een aantal docenten gaf aan dat zij het zonde van de lestijd in les 3 zouden vinden om daar eerst nog huiswerk na te bespreken.

Les 3 bestond bij de meeste klassen bijna geheel uit een spelles. Bij alle klassen van de hogere opleidingsniveau's is deze les uitgevoerd door de docent in samenwerking met een medewerker van de GGD. Bij de VMBO klassen is deze les uitgevoerd door de dramadocent van de school in samenwerking met een medewerker van de GGD. De meeste docenten vonden deze samenwerking positief. Naar hun idee zijn leerlingen door een dergelijke constructie serieuzer en vrijer met de opdrachten bezig. Wanneer iemand van buiten komt, maakt dat indruk en zijn de leerlingen gemotiveerder. Slechts één docente en de coördinatrice van het VMBO gaven aan deze constructie liever niet gezien te hebben. Zij vonden het onnodig; "Docenten kunnen dit makkelijk zelf. Daarbij kent de mentor de klas goed en ben je als mentor met een klas aan een rook project bezig. Het is dan niet leuk als je zoiets moet overdragen". Daarbij leidde de overdracht en de samenwerking tot een boel organisatorische rompslomp. Het merendeel van de docenten die wel positief was over de constructie, gaf aan de oefenles in het vervolg wel zelf uit te kunnen en willen voeren. Alle docenten waren wel zeer positief over de oefenles en hadden het idee dat de leerlingen het leuk vonden om te doen. De opdrachten werden overwegend serieus uitgevoerd. Soms was de sfeer in het begin een beetje lacherig, vooral doordat leerlingen een beetje stoer wilden doen, maar dat trok later weer bij. Eén docent gaf aan dat hij had gemerkt dat de leerlingen in de rollenspelen een beetje soft deden tegen elkaar; ze werden niet echt opdringerig bij het aanbieden van de sigaret. Deze docent heeft dat opgelost door bij een volgende klas in de eerste scène zelf de rol van sigaret aanbieder op zich te nemen en die rol direct opdringerig neer te zetten. Dit had een positief effect. Bij de rollenspelen werden in een aantal klassen ook kijkvragen gebruikt; kaartjes voor het publiek met vragen aan de spelers. Dit leverde extra discussie op, maar ging in sommige gevallen ook snel vervelen. Eén docent gaf aan behoefte te hebben aan meer verschillende werkvormen voor de spelles.

Over het algemeen kan gesteld worden dat de docenten zeer positief waren over het lespakket. Zij vonden de lessen zeker een toegevoegde waarde hebben. Ook kan geconcludeerd worden dat de lessen grotendeels volgens plan zijn uitgevoerd. Wel zijn op een aantal punten aanpassingen verricht en zijn in sommige klassen extra onderdelen toe gevoegd. Zo heeft één docente de leerlingen als huiswerk een werkstuk laten schrijven over roken en de gevolgen daarvan en moesten de leerlingen op internet een foto van een verrookte long opzoeken. Ook is in twee klassen na de vaste lessencyclus

de video ‘roken waarom zou je?’ vertoond, omdat de docent dit een leuke video vond met waardevolle informatie. Verder is bij een klas het lesschema door ziekte in de war geraakt; les twee is uitgevallen en een aantal onderdelen van les 2 zijn na les drie alsnog aan de orde geweest. Ook heeft een docente alcohol en drugs problematiek bij de lessen betrokken, omdat dit naar haar idee naadloos aansluit bij de stof die in het lespakket behandeld werd.

Verder is tijdgebrek een veel gehoorde klacht, wat in sommige gevallen heeft geleid tot een aangepast lesschema. Een docente heeft dubbele lesuren met haar klas (twee keer 50 minuten achter elkaar), maar gaf aan dat zij het zonder deze dubbele tijd niet gered had qua tijd. Een andere docent heeft de drie lessen uit het pakket over 5 lesuren verspreid omdat er anders niet genoeg tijd was om alles uit te voeren.

Op de vraag welke onderdelen van het lespakket de docent bijzonder heeft gewaardeerd, werd vooral de spelles vaak genoemd. Ook het airpower-magazine en de kennisquiz werden bijzonder gewaardeerd.

Alle docenten gaven aan het lespakket in principe volgend jaar weer te willen gebruiken. Ook verwachten de docenten dat het werken met het lespakket hen in een volgend jaar minder tijd zou kosten, omdat ze nu al weten hoe het werkt. Een aantal docenten zou in het vervolg niets anders doen bij de uitvoering van de lessen, maar de meeste docenten hadden wel suggesties over hoe het beter zou kunnen. Vooral de video werd hier genoemd. Sommige docenten zouden deze weg laten (mede om tijd te besparen), anderen zouden graag een andere video zien die wel over roken zelf gaat. Ook werd genoemd dat er nu teveel aandacht uitging naar het weigeren van je eerste sigaret, terwijl daarna het gevaar niet ophoudt. Ook kan naast het weigeren van een sigaret aandacht worden besteedt aan het aanleren van vaardigheden om jezelf te verweren tegen blootstelling aan omgevingsrook. Verder werd wederom genoemd dat de aanvulling met preventie van alcohol en drugs wenselijk zou zijn. Als aanvulling werd ook genoemd dat het leuk zou zijn als er een rookverslaafde zou komen vertellen waarom hij of zij rookt.

Over de instructiebijeenkomst die voorafgaand aan de lessen voor de docenten georganiseerd is, waren de meningen achteraf verschillend. Een aantal docenten vond de bijeenkomst niet nodig, aangezien de docentenhandleiding bij het pakket duidelijk genoeg was. Eén docente zei dat zij het wel handig had gevonden als er halverwege een bijeenkomst georganiseerd zou worden; “Dan ben je echt met het materiaal bezig en dan komen er vragen”. Een docente gaf aan dat de bijeenkomst voor haar een duidelijke meerwaarde had en dat ze dankzij de bijeenkomst beter voorbereid aan de lessen begon. De overige docenten vonden het idee wel nuttig, maar de concrete invulling was niet wat ze ervan gehoopt hadden. Volgens één docente lag dat aan het gebrek aan voorbereiding bij collega’s. Een andere docente weed dit aan het feit dat de bijeenkomst slechts een agendapunt was op een drukke vergadering.

Als laatste opmerkingen kwam naar voren dat er in het lespakket weinig aandacht was voor leerlingen met handicaps; in één klas zat een blinde leerling. Het was niet duidelijk hoe daar mee omgegaan moest worden. Ook werden nog een paar organisatorische opmerkingen geplaatst. Ten eerste was het voor de coördinatrice erg onduidelijk met wie zij contact moest hebben over het hele project inclusief onderzoek. Naar haar idee had zij met meerdere partijen te maken en binnen die partijen weer met verschillende personen. Dit maakte het verwarrend. Een volgende keer zou zij graag één contact persoon willen hebben die zij voor alles kan benaderen. Ook werd opgemerkt dat de organisatie van de toneelvoorstelling erg veel tijd en moeite kost en erg ingrijpend is

voor de individuele docent en voor de school als geheel. Wel hadden docenten de indruk dat de leerlingen het toneel erg leuk vonden.

3.2.2 *Samenvattend verslag van interviews met docenten die met Be Free hebben gewerkt*

In op een na alle klassen was de poster met kennis over verslaving aanwezig. De meeste docenten waren positief over de poster en het klassengesprek over rookverslaving. Ze hadden de indruk dat dit door de leerlingen goed werd ontvangen. De poster was een handige kapstok bij het gesprek over verslaving. Eén docent gaf aan dat de leerlingen erg lauw op de informatie reageerden en een andere docente gaf aan dat er in de klas weerstand was tegen het onderwerp roken; “Dat kennen we al, dat weten we al en het is een saai onderwerp”.

Voor de eerste les van Be Free stond het maken van een rap of limerick op het programma. De meeste docenten hadden van te voren het idee dat dit een lastig onderdeel zou zijn. In de meeste gevallen moesten de leerlingen ook even ‘warm gemaakt’ worden, maar vervolgens liep het in alle klassen goed en hebben de leerlingen enthousiast aan de opdracht gewerkt. Sommige leerlingen hadden gene voor het voordragen van de rap of limerick voor de klas, maar uiteindelijk ging ook dat best aardig. Eén docent gaf aan dat het schrijven van een rap of limerick een moeilijk onderdeel was voor de leerlingen en dat het voor hem als docent ook erg moeilijk was om dit onderdeel te begeleiden. Eén docente gaf aan dat het haar lastig leek als er twee verschillende opdrachten (rap en limerick) door elkaar zouden lopen. Zij heeft er daarom voor gekozen, de leerlingen enkel de rap voor te leggen. Over wat voor de leerlingen leuker en makkelijker is om te maken, waren de meningen verschillend. Sommige docenten zeiden dat de rap makkelijker was, anderen gaven juist aan dat een limerick makkelijker was.

Als huiswerk tussen les 1 en 2 was het de bedoeling dat leerlingen inventariseerden hoe zij weigeren wanneer hen iets aangeboden wordt dat zij niet willen. Meerdere docenten gaven aan dat huiswerk maar weinig echt gedaan wordt en er dus met veel nadruk gezegd moet worden dat het echt gedaan moet worden. Eén docent heeft de leerlingen daarom voor de les het huiswerk bij hem laten inleveren. Een andere docente heeft het huiswerk achterwege gelaten en dit onderdeel tijdens de eerste les aan de orde laten komen. Bij de overige docenten bleek bij de nabespreking in les twee inderdaad dat lang niet alle leerlingen het huiswerk hadden gedaan. Toch verliepen de nabesprekingen goed, ook omdat leerlingen ter plekke dingen konden bedenken.

De video waarin strategieën om een sigaret te weigeren worden uitgebeeld, werd op een na in alle klassen vertoond. Bij meerdere klassen kwam naar voren dat de leerlingen zich niet konden identificeren met de jongeren in de video. Vooral de strategie negeren werd als erg bot ervaren; ‘zo doe je toch niet?’. Ook vond één klas de video te kort. Een andere docent noemde de video echter erg illustratief. De docente die de video niet heeft vertoond, gaf aan dat dit niet mogelijk was, aangezien er geen videospeler aanwezig was in het leslokaal. Deze docente heeft de video wel thuis bekeken en vond het niet zo essentieel om de video in de les te tonen. Zij heeft wel in de klas over de strategieën gesproken.

Als laatste onderdeel van het Be Freepakket stond net als bij No way! een spelactiviteit op het programma. Bij drie klassen (waarvan er twee dezelfde docent hadden) is dit onderdeel uitgevoerd in samenwerking met een GGD-medewerker. De docenten waren tevreden over deze samenwerking. Een docent (die meerdere klassen de lessen heeft gegeven) gaf aan dat hij het fijn vond dat de GGD-medewerker er de eerste keren bij was; hij kon dan even kijken hoe het allemaal liep en was daardoor beter voorbereid toen hij de les alleen moest uitvoeren. Het was bij de meeste klassen moeilijk om de leerlingen bij de spelactiviteit in beweging te krijgen. De leerlingen

waren niet gewend toneel te spelen en vonden dit eng om te doen. Het bleek dat sommige docenten zichzelf ook niet erg gemakkelijk voelden bij het leiden van dergelijke lessen, wat een goede uitvoering extra bemoeilijkte. Docenten waarbij de spelles moeizaam verliep, gaven aan behoefte te hebben aan meer sturing en tips bij de uitvoering van de spelactiviteit, bijvoorbeeld casussen die nagespeeld kunnen worden, beginsituaties of rollen. De situaties die in de handleiding staan werden niet echt reëel gevonden en er was behoefte aan meer afwisseling. Dit zou het zowel voor de leerlingen als voor de docent zelf makkelijker maken. Bij de meeste klassen is de spelles uiteindelijk toch wel goed van de grond gekomen en waren de leerlingen redelijk enthousiast. Docenten hebben veel eigen initiatieven bedacht om de boel op gang te krijgen. Eén docent (die meerdere klassen les heeft gegeven) had, na ervaringen met zijn eerste groep, bedacht dat het beter zou zijn om de leerlingen aan het begin van de spelactiviteit een minuutje rond te laten lopen door het lokaal en elkaar te groeten. Op deze manier komen de leerlingen een beetje los en is de overgang van zittende les naar spelles soepeler. Bij de volgende lesgroepen bleek dit erg goed te helpen. In een andere klas heeft de docent zelf de eerste keer de rol van aanbieder op zich genomen. Als suggestie voor de volgende keer werd o.a. genoemd dat het wellicht leuk is om de rokers uit de klas naar voren te halen voor een toneelstukje en aan de niet rokers te vragen wat zij anders zouden doen. Ook werd gesuggereerd een grote nep sigaret als decorstuk te gebruiken, om het spel tastbaarder en daardoor makkelijker te maken voor de leerlingen. Ook werd nog gesteld dat de video voor docenten met instructies over de spelactiviteit beter zou kunnen. De jongeren op deze video waren duidelijk gewend om toneel te spelen. De leerlingen zelf waren dat niet. Op de video zou juist ook moeten worden ingegaan op het omgaan met lastige klassen. Een docent had aan het einde van les twee nog tijd over. In die tijd heeft hij met de leerlingen gesproken over roken in de thuissituatie. Hij vond dit een erg waardevolle toevoeging.

Over het algemeen waren de meeste docenten redelijk positief over het lespakket. Het was een goed verzorgd lespakket. De docentenhandleiding werd positief gewaardeerd, deze leverde goede uitgebreide informatie en zorgde voor een goede voorbereiding. Van de onderdelen in het lespakket werd vooral het maken van de rap of limerick bijzonder gewaardeerd. Een aantal docenten noemde ook de spelactiviteit als bijzonder waardevol onderdeel. Andere docenten vonden dit juist een minder punt van het lespakket. Ook plaatste een aantal docenten vraagtekens bij de timing van de interventie. Voor een aantal klassen leek een pakket gericht op het weigeren van een sigaret te laat te komen. Dit speelde vooral bij de klassen van de lagere opleidingsniveau's. Voor andere klassen werd juist gesteld dat dit een goede timing is, omdat de leerlingen nog erg beïnvloedbaar waren en nog niet of pas net begonnen waren met roken. Verder benadrukte één docent dat er erg veel bij de uitvoering van het lespakket (en het onderzoek) kwam kijken. Het kostte veel voorbereidingstijd en was voor de docenten erg vermoeiend. Een groot deel van de docenten merkte op dat de tijdplanning voor les één erg krap was.

De docenten wilden het pakket in principe in een volgend jaar weer gebruiken. Een aantal docenten zou niets anders doen. De meeste docenten zouden, bij herhaald gebruik, de tweede les anders vorm geven aan de hand van de opmerkingen die eerder in dit stuk geplaatst zijn. Een docente gaf aan het pakket liever in het eerste jaar te gebruiken, of aan het begin van het tweede leerjaar, zodat de interventie niet te laat komt voor de leerlingen. Ook zou zij voortaan eerst willen weten wat de leerlingen in eerdere jaren al over roken hebben gehoord, zodat ze geen dingen dubbel te horen krijgen. Bovendien zou zij kijken of het onderwerp roken speelt in de klas. In dit haar klas was dat niet het geval; er rookte haast niemand en de leerlingen stonden erg

negatief t.o.v. roken. Een andere docent heeft de uitvoering van het lespakket verweven in lessen over ademhaling. Daardoor kostte de uitvoering hem minder tijd en vormde de lessen een mooi geïntegreerd geheel. Een dergelijke integratie was voor hem een voorwaarde voor de uitvoering van het programma en dat zou in een volgend jaar weer zo zijn.

Niet alle docenten waren bij de instructiebijeenkomst voorafgaand aan de lessen aanwezig. Eén van de aanwezige docenten vond de toegevoegde waarde van de bijeenkomst matig, aangezien de docentenhandleiding duidelijk genoeg was. De twee andere zagen in de bijeenkomst een duidelijke toegevoegde waarde. Het gaf tips en zorgde voor een goede voorbereiding. Ook hielp de bijeenkomst bij het overwinnen van 'drempelvrees'.

Als laatste merkte één docent nog op dat de toneelvoorstelling erg leuk geweest was.

3.2.3 Waardering van lessen door leerlingen

De leerlingen waren overwegend positief over de lespakketten (zie tabel 14). Ruim 80% van de eersteklassers vond de lessen No way! een beetje tot heel leuk. Eersteklassers van de hogere niveau's waren positiever dan de eersteklassers van de lagere niveau's (meer dan 90% t.o.v. bijna 70%). Be Free werd door bijna 70% van de tweedeklassers positief gewaardeerd. Ook Be Free werd positiever gewaardeerd door de hogere niveau's, het verschil tussen de niveau's was hier echter minder groot dan bij de eersteklassers. De mindere waardering van de lessen door lagere niveau's kan ook (deels) veroorzaakt zijn doordat leerlingen van lagere niveau's overwegend school en alles wat met school te maken heeft, minder positief waarderen dan leerlingen van hogere niveau's.

Tabel 14 Waardering van de lessen door de leerlingen

Wat vond je van de lessen over roken?	Eerste klas			Tweede klas		
	Laag	Hoog	Totaal	Laag	Hoog	Totaal
	niveau n=109	niveau n=177	n=286	niveau n=188	niveau n=113	n=301
Heel leuk	10,1%	10,2%	10,1%	5,9%	8,0%	6,6%
Leuk	25,7%	53,1%	42,7%	22,9%	31,9%	26,2%
Beetje leuk	32,1%	27,7%	29,4%	38,3%	34,5%	36,9%
Niet leuk	11,9%	7,3%	9,1%	17,6%	10,6%	15,0%
Helemaal niet leuk	20,2%	1,7%	8,7%	15,4%	15,0%	15,3%

4 Conclusies en discussie

4.1 Conclusies No way!

Uit dit onderzoek is gebleken dat het zo goed mogelijk uitvoeren van het lespakket No way! op de korte termijn tot kennis vermeerdering leidt en dat leerlingen meer nadelen gaan zien aan roken. Ook schatten leerlingen het aantal mensen in hun omgeving dat rookt na de interventie lager in dan daarvoor. Verder geven leerlingen na het volgen van de lessen aan dat zij er zelf meer over hebben nagedacht of zij wel of niet zullen gaan roken. De eersteklassers in dit onderzoek hadden over het algemeen voor dat de lessen begonnen een negatieve houding ten opzichte van roken en slechts een klein deel rookte. Jongeren in deze leeftijdscategorie zijn nog erg beïnvloedbaar en naar verwachting zal een deel van de niet-rokende leerlingen die nu negatief staan t.o.v. roken, in de aankomende jaren toch beginnen met roken. Het feit dat leerlingen na het volgen van de lessen beter hebben nagedacht over het wel of niet roken, kan er voor zorgen dat de initieel negatieve houding t.o.v. roken is ondersteund door de informatie uit het lespakket en beter is doordacht. Dit kan er toe leiden dat de initieel negatieve houding wordt versterkt en daardoor stabiel is door de jaren heen. Dit kan de jongeren helpen om ook in een latere fase niet te beginnen met roken. Uit dit onderzoek blijkt dat het programma, op de korte termijn geen significant effect heeft op de intentie om te beginnen met roken. Het is echter wel mogelijk dat via de beïnvloeding van een aantal van de determinanten van rookgedrag, er op de langere termijn wel effecten op gedrag zullen zijn.

Een ander positief effect van No way! is dat de gedragspreferenties om een sigaret te weigeren zijn verbeterd voor een groep waarvan wordt verwacht dat zij een hoger risico lopen om dagelijks te gaan roken, namelijk de groep die niet (dagelijks) rookt, maar toch een minder hoge eigen-effectiviteit heeft om niet te gaan roken.

Deze effecten op attitudes, gedragspreferenties, modelling en nadenken over roken, lijken erop te wijzen dat de kennisles en het oefenen van gedragsstrategieën volgens het lespakket No way! zinvol zijn.

Dat er op belangrijke determinanten van rookgedrag (zoals intentie en eigen-effectiviteit) geen effecten zijn gevonden, kan deels verklaard worden door de aanwezigheid van een plafondeffect. Doordat het grootste deel van de leerlingen bij de voormeting van plan is nooit te gaan roken en zij een hoge eigen-effectiviteit hebben om niet te gaan roken, is het moeilijk om met het lespakket verbeteringen op deze determinanten te bewerkstelligen; het plafond is al bij voorbaat bereikt.

Er zijn geen aanvullende effecten gevonden voor de groep leerlingen waarvan een of beide ouders niet in Nederland zijn geboren. Dat voor deze doelgroep enkel effecten zijn gevonden op kennis, kan deels verklaard worden doordat het hier een kleinere steekproef betreft en effecten dus minder snel gevonden worden.

Een positieve houding van de doelgroep ten opzichte van het programma is van groot belang voor de implementatie van een nieuw programma. Uit het onderzoek is gebleken dat het grootste deel van de leerlingen de lessen leuk of heel leuk vindt. Ook de docenten zijn enthousiast over het programma en willen er in principe (soms met wat

aanpassingen) volgend jaar weer mee werken. Vooral de video over Miakel zou naar de mening van de docenten moeten worden aangepast.

4.2 Conclusies Be Free

Het zo goed mogelijk uitvoeren van het lespakket Be Free heeft niet geleid tot kennisvermeerdering. Dit kan wellicht verklaard worden door het feit dat in het Be Free pakket de nadruk niet zo zeer ligt op kennisoverdracht en de tweedeklassers waarschijnlijk al meer kennis hebben bij aanvang van het programma. Be Free richt zich in les 1 wel specifiek op kennis over de verslavende werking van sigaretten. Op dit punt heeft het programma wel een significant effect geboekt. Na de interventie is de door leerlingen waargenomen verslavende werking van sigaretten toegenomen.

Verder heeft Be Free tot effect dat de eigen-effectiviteit van de leerlingen om niet te gaan roken hoog is gebleven, terwijl deze in dezelfde periode bij de controlegroep is gedaald. Deze bevinding is wellicht te verklaren doordat leerlingen in deze leeftijdscategorie steeds vaker feitelijk in een situatie zijn beland waarin zij een sigaret kregen aangeboden. Wanneer leerlingen nog nooit in een dergelijke situatie zijn beland, kunnen zij zich wellicht niet goed voorstellen dat het voor hen moeilijk zou zijn om in die situatie de sigaret te weigeren. Wanneer zij wel daadwerkelijk in een dergelijke situatie zijn beland, kan het zijn dat zij hebben ervaren dat het niet zo makkelijk is om gewoon te weigeren. Hierdoor kunnen zij een realistischer beeld vormen van een dergelijke situatie wat tot gevolg kan hebben dat de eigen-effectiviteit daalt. Dit proces speelt naar verwachting in dezelfde mate bij de controle- en de interventiegroep. Het eigen-effectiviteitverlagende effect werd bij de interventiegroep waarschijnlijk gecompenseerd doordat zij tijdens de lessen vaardigheden geleerd krijgen om sigaretten te weigeren, waardoor hun gedragspreferentie positiever wordt voor het weigeren van sigaretten. Hierdoor kan het zijn dat de eigen-effectiviteit in de interventiegroep op pijl is gebleven, terwijl het bij de controlegroep in dezelfde periode gedaald is.

Eén van de doelen van het lespakket Be Free was de intentie van de leerlingen om te beginnen of te stoppen met roken te beïnvloeden. Deze doelstelling is (op de korte termijn) niet gehaald.

Verder is de eigen-effectiviteit van de risicogroep die voorafgaand aan de interventie een lage eigen-effectiviteit had maar nog niet (dagelijks) rookte, door de lessen gestegen. Tevens heeft Be Free tot effect dat deze risicogroep gedragspreferenties heeft aangeleerd om sigaretten te weigeren. Dit betekent dat voor de hoogrisicogroep de doelstelling van Be Free om te zorgen dat leerlingen het voornemen hebben om geoefende strategieën in de praktijk te gaan toepassen, is gehaald. Be Free heeft dus vooral positieve effecten voor de groep leerlingen waarvan verwacht kan worden dat zij een groot risico lopen om te beginnen met roken.

De resultaten van Be Free op kennis over verslaving en eigen-effectiviteit en gedragspreferenties lijken erop te duiden dat de les over verslaving (met rap en limerick) en de vaardigheidsles over strategieën om een sigaret niet aan te nemen zinvol zijn.

Er zijn geen aanvullende effecten gevonden voor de groep leerlingen waarvan een of beide ouders niet in Nederland zijn geboren. Dat voor deze doelgroep enkel effecten zijn gevonden op het waargenomen verslavende effect van roken, kan deels verklaard

worden doordat het hier een kleinere steekproef betreft en effecten dus minder snel gevonden worden.

Naast de bovenstaande effecten zijn er voor Be Free geen effecten gevonden. Wel is het ook hier zo dat de meeste leerlingen de lessen leuk of heel leuk vonden. Ook hier zijn de docenten enthousiast over het programma, maar extra sturing en tips voor tijdens de spelactiviteit zijn welkom. De docenten geven aan dat zij in principe volgend jaar weer met het programma zouden willen werken.

4.3 Vergelijking van de resultaten met andere onderzoeken

Het is lastig om de resultaten uit dit onderzoek te vergelijken met de resultaten van andere onderzoeken, zoals ESFA (European Smoking Prevention Framework Approach) en gezonde school en genotmiddelen. Vooral omdat de uitkomstmaten en meetmomenten tussen de onderzoeken verschillen. Zo is in het onderzoek naar het preventieprogramma 'Gezonde School en Genotmiddelen' ook gekeken naar de determinanten van roken. Dit is echter niet zoals in het huidige onderzoek net na de interventie gedaan, maar een, twee en drie jaar na de nulmeting. Met dit in ons achterhoofd proberen we toch een aantal effecten naast elkaar te zetten.

Bij ESFA zijn weinig effecten gevonden op de determinanten van roken. ESFA is in verschillende landen, waaronder Nederland, uitgevoerd. Alleen in Spanje zijn effecten gevonden op de determinanten en op roken (De Vries e.a., 2003). In het onderzoek naar het effect van 'Gezonde School en Genotmiddelen' is bij roken net als in het huidige onderzoek een effect gevonden op kennis. Er is in dat onderzoek echter geen effect gevonden op de attitudes van jongeren ten aanzien van roken. Wel blijkt dat een jaar na de nulmeting de leerlingen in hun interventiegroep minder vaak zijn gaan roken. Dit effect blijkt jammer genoeg niet. Ook de klassikale niet-roken afspraak 'Actie Tegengif' heeft een half jaar na de start van de rookafpraak een effect op het percentage rokers. Ook hier blijkt dit effect niet en er zijn vervolgens ook weinig effecten te zien op de determinanten van roken, alleen de sociale druk/steun van klasgenoten om te gaan roken verandert (Crone, 2003).

In het huidige onderzoek zijn bij No way! effecten gevonden op kennis, attitudes, modellering en de mate waarin jongeren nagedacht hebben over roken. Deze effecten op de determinanten van beginnen met roken zijn groter dan in de bovengenoemde onderzoeken in Nederland en zouden daarom in ieder geval op korte termijn er toe kunnen leiden dat jongeren die het lesprogramma No way! gehad hebben minder snel gaan roken. Uit onderzoek van Maingay komt bijvoorbeeld naar voren dat nadelen inzien van roken de kans om roker te worden verkleinen (Maingay, 2002).

Uit een meta-analyse komt vervolgens naar voren dat de normatieve component een belangrijke mediator van preventie programma's is. Onder normatieve benadering vallen determinanten zoals de kennis van rookgedrag van anderen, kennis van sociale acceptability, verwachte sociale norm en de reactie van vrienden op roken (Cuijpers, 2002b). Vooral het effect van No way! op modellering zou dus een positieve bijdrage kunnen hebben op het toekomstig rookgedrag van de jongeren. Uit de eerder genoemde meta-analyse kwam ook naar voren dat intentie om niet te gaan roken in diverse onderzoeken een mediërend effect heeft op het gaan roken (Cuijpers, 2002b). Voor zowel No way! als Be Free zijn echter geen effecten op intentie gevonden. Zoals eerder beschreven kan dit deels verklaard worden door de aanwezigheid van een plafondeffect, doordat het grootste deel van de leerlingen bij de voormeting van plan is nooit te gaan roken, zowel in de eerste als in de tweede klas. Echter ook in de hoogrisicogroep is geen duidelijke verandering in de intentie te zien.

4.4 Beperkingen van het onderzoek

Bij het evaluatie onderzoek van No way! en Be Free zijn een aantal kritische kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is de termijn waarop metingen zijn verricht kort. De nameting is uitgevoerd een week na de laatste les. Op zo'n korte termijn kun je geen effecten op gedrag verwachten en daar is dus ook niet naar gekeken. Wel kan een interventie op de korte termijn effect hebben op de determinanten van gedrag en op sommige determinanten zijn ook effecten gevonden. Er kunnen echter geen uitspraken worden gedaan over de lange termijn effecten van de interventie. Het is niet duidelijk of de effecten op determinanten op de langere termijn behouden blijven en of dit op de lange termijn invloed zal hebben op gedrag.

Ten tweede heeft geen randomisatie plaats gevonden naar interventie of controle conditie. Wel is geprobeerd om scholen te vinden die qua schooltype en locatie op elkaar lijken. Om voor deze steekproef methode te controleren, zijn belangrijke achtergrond variabelen mee genomen in het onderzoek. Tijdens de voormeting bleek dat de interventie- en de controlegroep op achtergrondkenmerken van elkaar verschilden. Bovendien verschilden de twee groepen ook op rookgedrag en de determinanten daarvan. In de analyses is voor deze verschillen gecorrigeerd, waardoor het niet waarschijnlijk is dat de selectieprocedure tot vertekening van de resultaten heeft geleid.

Verder is de steekproef kleiner uitgevallen dan bij aanvang van het onderzoek de bedoeling was. Het bleek erg moeilijk om scholen bereid te vinden om aan het onderzoek deel te nemen, hierdoor was het aantal leerlingen een stuk lager dan de bedoeling was. Verder zijn er gedurende het onderzoek een paar klassen uitgevallen, waarvan de docenten er niet aan toe kwamen om leestijd vrij te maken voor het invullen van de vragenlijsten. Daarnaast was het in een aantal gevallen niet mogelijk om een koppeling te maken tussen de voor- en de nameting van leerlingen. Dit kan komen doordat een leerling de voor- of nameting niet heeft ingevuld, of doordat er met de kindnummering (waarmee de koppeling tot stand is gekomen) iets mis is gegaan. De power van het onderzoek om significante effecten aan te tonen is daardoor lager dan gepland.

De procesevaluatie laat zien dat de pakketten vrij goed gebruikt zijn. Het was echter niet mogelijk om daadwerkelijk een relatie te leggen tussen de mate waarin de lespakketten volgens plan zijn uitgevoerd en de behaalde effecten. Het was niet haalbaar om met alle docenten die met het lespakket gewerkt hebben een telefonisch interview te houden. Hierdoor kan niet voor iedere klas apart een beoordeling worden gegeven van de mate waarin het programma is uitgevoerd zoals bedoeld. Dit is sowieso erg moeilijk, aangezien iedere docent wel iets aanpast, weglaat of toevoegt. Het is ook de vraag of deze aanpassingen per definitie niet goed zouden zijn, aangezien aanpassing aan de belevingswereld van de doelgroep ook positief kan zijn, zolang de essentiële elementen van een programma behouden blijven. Het is in de lespakketten echter niet gedefinieerd welke elementen essentieel zijn. De resultaten lijken wel te wijzen op een aantal lesactiviteiten van No way! en Be Free die belangrijk zijn voor de determinanten van roken. Dit zal echter verder onderzocht moeten worden. Een advies voor de ontwikkelaars van het programma zou daarom kunnen zijn, om aan te geven welke elementen uit het lespakket de essentiële elementen zijn, die nooit weggelaten of aangepast mogen worden en welke elementen meer flexibel te gebruiken zijn.

4.5 Totaal conclusie

Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen we geen uitspraken doen over de effecten van de verschillende interventies op gedrag op de lange termijn. Gezien de effecten op de determinanten van gedrag, schatten we de kans dat er op de lange termijn gunstige effecten op gedrag zijn, het hoogste in voor het lespakket No way!. Uit Nederlands onderzoek is gebleken dat herhalingslessen (boosters) effectiviteit verhogend werken (Dijkstra et.al, 1999) De combinatie van No way! en Be Free zou daarom juist een goede kunnen zijn, aangezien de lessen van Be Free dan als een soort booster sessies van No way! kunnen fungeren. Om de acceptatie onder docenten en leerlingen te verhogen is het van belang dat No way! en Be Free wanneer deze lespakketten na elkaar gebruikt worden, niet te veel overeenkomen. Wanneer dat wel het geval is, kunnen leerlingen en docenten het idee hebben dat ze het al weten en het eerder al gedaan hebben, waardoor het werken met het programma hen kan gaan tegen staan. Wanneer Be Free na een jaar als booster wordt gebruikt en de twee lespakketten opdrachten bevatten die van elkaar verschillen maar qua achterliggend doel wel overeenkomen, kunnen de twee lespakketten elkaar aanvullen en ondersteunen, wat het effect van de interventies ten goede zal komen.

Een ander punt van aandacht is dat de lessen door leerlingen van de lagere opleidingsniveau's minder werden gewaardeerd dan door leerlingen van de hogere opleidingsniveau's. Ook zijn er in de lagere opleidingsniveau's meer leerlingen die roken en vallen deze leerlingen vaker in de risicogroep voor het beginnen met roken. Het zou relevant zijn om te onderzoeken waarom deze leerlingen de lessen minder waardeerden en wat de lessen voor deze leerlingen aantrekkelijker zou kunnen maken, zodat hier bij de ontwikkeling van de lessen extra aandacht aan kan worden besteed.

5 Referenties

Ajzen I. The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behav Human Decision Processes* 1991;50:179-211.

Cuijpers P, Jonkers R, De Weerd I, de Jong A. The effects of a drug abuse prevention at school: the 'Healthy School and Drugs' project. *Addiction* 2002a;97(1):67.

Cuijpers P. Effective ingredients of school-based drug prevention programs.: a systematic review. *Addictive Behaviors* 2002b;27:1009-23.

Crone MR, Reijneveld SA, Willemsen MC, Leerdam van FJM, Spruijt RD, Hira Sing RA. Prevention of smoking in adolescents with lower education: a school-based intervention study. *Epidemiol Community Health* 2003;57:675-80.

Dijkstra M, Mesters I, Vries H de, Breukelen G van, Parcel GS. Effectiveness of a social influence approach and boosters to smoking prevention. *Health Educ Res* 1999;14(6):791-802.

Eagly AH; Chaiken S. *The Psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich, 1993.

Maingay R, Willemsen MC. Effecten van een 3-jarig multicomponenten school interventie op beginnen van roken bij adolescenten: analyse van de dataset ESFA Nederland 1998-2001. Den Haag: STIVORO, 2002.

Prochaska IO, DiClemente CC. Stages and Processes of Self-Change of Smoking: toward an integrative model of change. *J Consulting Clin Psychol* 1984;51:390-5.

Vries de H, Mudde A, Kremers S, Wetzels J, Uiters E, Ariza C, Vitoria PD, Fielder A, Holm K, Janssen K, Lehtuvuori R, Candel M. The European Smoking Prevention Framework Approach (ESFA): short-term effects. *Health Educ Res* 2003; 18(6):649-63.

White D, Pitts M. Educating young people about drugs: a systematic review. *Addiction* 1998;93:1475-87.

A Vragenlijst

Smoke Alert

Vragenlijst 1
Schooljaar 2003/2004

Uitleg

Met deze vragenlijst willen wij vragen naar de mening van jongeren over roken. Jouw antwoorden op de vragen zullen ons helpen om beter te begrijpen hoe jongeren over roken en andere zaken denken.

In deze vragenlijst wordt bedoeld met roken, het **roken van sigaretten of shag**.

Dit is geen toets. **Beantwoord de vragen eerlijk**. Geef het antwoord dat het beste bij je past

Na het lezen van de vraag, kruis je het hokje aan van het antwoord dat het beste bij je past. Behalve als er bij staat dat je meerder antwoorden mag invullen, kun je dus maar één antwoord kiezen.

Voorbeeld

Hoe vaak eet je patat?

- 1 1 keer in de maand
- 2 1 keer in de twee weken
- 3 1 keer in de week
- 4 meer dan 1 keer in de week

Als je je vergist, of je bedenkt je, maak dan het hokje met foute antwoord helemaal zwart en kruis het antwoord van je keuze aan.

Voorbeeld

Hoe vaak eet je patat?

- 1 1 keer in de maand
- 2 1 keer in de twee weken
- 3 1 keer in de week
- 4 meer dan 1 keer in de week

Als je een vraag, een antwoord of een zin niet begrijpt, vraag de leraar dan om hulp.

Eerst willen we graag wat over jou zelf weten

1. Wat is je geboortedatum?

...../...../.....

dag maand jaar

2. Wat zijn de twee eerste letters van je achternaam?

.....

3. Ik ben een:

1 jongen

2 meisje

4. Hoe heet je school?

.....

5. In welke klas zit je?

1 in de eerste klas

2 in de tweede klas

6. Ben je het afgelopen schooljaar blijven zitten?

1 nee

2 ja, ik zat vorig jaar in hetzelfde leerjaar op **dezelfde** school

3 ja, ik zat vorig jaar in hetzelfde leerjaar op een **andere** school

7. In welke afdeling zit je?

1 VMBO

2 VMBO/HAVO

3 HAVO

4 HAVO/WVO

5 WVO (atheneum/gymnasium)

6 anders, namelijk.....

8. Bij mij thuis wonen (je mag meerdere antwoorden invullen)

- 1 mijn eigen vader
- 2 mijn eigen moeder
- 3 mijn pleeg- of stiefvader
- 4 mijn pleeg- of stiefmoeder
- 5 één of meer broers
- 6 één of meer zussen
- 7 andere personen

De volgende vragen gaan over wat jij verwacht van roken. Deze vragen beginnen met “Als ik zou roken (of rook)”. Als je niet rookt, moet je jezelf voorstellen wat er met jou zal gebeuren als jij wel zou roken. Probeer dit zo goed mogelijk voor te stellen.

9. Als ik zou roken (of rook) kom ik, denk ik:

- 1 veel makkelijker in contact met anderen
- 2 makkelijker in contact met anderen
- 3 iets makkelijker in contact met anderen
- 4 maakt niet uit
- 5 iets moeilijker in contact met anderen
- 6 moeilijker in contact met anderen
- 7 veel moeilijker in contact met anderen

10. Als ik zou roken (of rook) raak ik, denk ik:

- 1 heel erg verslaafd aan roken
- 2 verslaafd aan roken
- 3 een beetje verslaafd aan roken
- 4 niet verslaafd aan roken

11. Als ik zou roken (of rook) helpt het mij, denk ik:

- 1 heel goed tegen zenuwachtigheid
- 2 tegen zenuwachtigheid
- 3 een beetje tegen zenuwachtigheid
- 4 niet tegen zenuwachtigheid

12. Als ik zou roken (of rook) is dit, denk ik:

- 1 heel slecht voor mijn gezondheid
- 2 slecht voor mijn gezondheid
- 3 een beetje slecht voor mijn gezondheid
- 4 niet slecht voor mijn gezondheid

13. Als ik zou roken (of rook) hebben mijn vrienden, denk ik:

- 1 veel meer aandacht voor me
- 2 meer aandacht voor me
- 3 een beetje meer aandacht voor me hebben
- 4 maakt niet uit
- 5 een beetje minder aandacht voor me
- 6 minder aandacht voor me
- 7 veel minder aandacht voor me

14. Als ik zou roken (of rook) is de kans dat ik een hartaanval krijg, denk ik:

- 1 veel groter dan als ik niet rook
- 2 groter dan als ik niet rook
- 3 een beetje groter dan als ik niet rook
- 4 hetzelfde als wanneer ik niet rook

15. Als ik zou roken (of rook) voel ik mij, denk ik:

- 1 heel stoer
- 2 stoer
- 3 een beetje stoer
- 4 niet stoer

16. Als ik zou roken (of rook) worden mijn sportprestaties, denk ik:

- 1 niet anders dan als ik niet zou roken
- 2 een beetje minder goed dan als ik niet zou roken
- 3 minder goed dan als ik niet zou roken
- 4 veel minder goed dan als ik niet zou roken

17. Als ik zou roken (of rook) ga ik, denk ik:

- 1 heel erg stinken
- 2 stinken
- 3 een beetje stinken
- 4 niet stinken

18. Als ik zou roken (of rook) kan ik me in gezelschap, denk ik:

- 1 veel beter een houding geven
- 2 beter een houding geven
- 3 een beetje beter een houding geven
- 4 maakt niet uit
- 5 een beetje slechter een houding geven
- 6 slechter een houding geven
- 7 veel slechter een houding geven

19. Als ik nu zou roken (of rook) zal ik als ik ouder ben, denk ik:

- 1 veel spijt hebben dat ik ooit begonnen ben met roken
- 2 spijt hebben dat ik ooit begonnen ben met roken
- 3 een beetje spijt hebben dat ik ooit begonnen ben met roken
- 4 geen spijt hebben dat ik begonnen ben met roken

20. Als ik zou roken (of rook), vind ik dat, denk ik:

- 1 heel vies smaken
- 2 vies smaken
- 3 een beetje vies smaken
- 4 niet vies/niet lekker smaken
- 5 een beetje lekker smaken
- 6 lekker smaken
- 7 heel lekker smaken

21. Als ik zou roken (of rook), helpt het mij dat, denk ik:

- 1 heel goed om slank te zijn
- 2 om slank te zijn
- 3 een beetje om slank te zijn
- 4 niet om slank te zijn

22. Als ik zou roken (of rook), vind ik dat, denk ik:

- 1 heel ongezellig
- 2 ongezellig
- 3 een beetje ongezellig
- 4 maakt niet uit
- 5 een beetje gezellig
- 6 gezellig
- 7 heel gezellig

23. Als ik zou roken (of rook) is de kans dat ik longkanker krijg, denk ik:

- 1 veel groter dan als ik niet rook
- 2 groter dan als ik niet rook
- 3 een beetje groter dan als ik niet rook
- 4 even groot als wanneer ik niet rook

24. Als ik zou roken (of rook) vind ik het kopen van sigaretten, denk ik:

- 1 erg weggegooid geld
- 2 weggegooid geld
- 3 een beetje weggegooid geld
- 4 geen weggegooid geld

25. Als ik zou roken (of rook), voel ik mij, denk ik:

- 1 heel volwassen
- 2 volwassen
- 3 een beetje volwassen
- 4 niet volwassen

26. Als ik zou roken (of rook) helpt dat, denk ik:

- 1 heel goed tegen de verveling
- 2 tegen verveling
- 3 een beetje tegen verveling
- 4 niet tegen verveling

27. Als ik zou roken (of rook) voel ik mij, denk ik:

- 1 veel aantrekkelijker voor anderen
- 2 aantrekkelijker voor anderen
- 3 een beetje aantrekkelijker voor anderen
- 4 maakt niet uit
- 5 een beetje minder aantrekkelijk voor anderen
- 6 minder aantrekkelijk voor anderen
- 7 veel minder aantrekkelijk voor anderen

28. Als ik zou roken (of rook) bezorg ik anderen, denk ik:

- 1 veel last
- 2 last
- 3 een beetje last
- 4 geen last

29. Als ik zou roken (of rook), hoor ik er, denk ik:

- 1 veel meer bij
- 2 meer bij
- 3 een beetje meer bij
- 4 maakt niet uit
- 5 een beetje minder bij
- 6 minder bij
- 7 veel minder bij

30. Als ik zou roken (of rook) is de kans dat ik uiteindelijk aan een rokersziekte (bijvoorbeeld longziekten, kanker of hart- en vaatziekten) zal overlijden, denk ik:

- 1 veel groter dan de kans van de gemiddelde rokende tiener
- 2 groter dan de kans van de gemiddelde rokende tiener
- 3 een beetje groter dan de kans van de gemiddelde rokende tiener
- 4 hetzelfde als de kans van de gemiddelde rokende tiener
- 5 een beetje kleiner dan de kans van de gemiddelde rokende tiener
- 6 kleiner dan de kans van de gemiddelde rokende tiener
- 7 veel kleiner dan de kans van de gemiddelde rokende tiener

Als je niet rookt kun je nu stoppen met je voor te stellen hoe het zou zijn als je zou roken.

De volgende vragen gaan over wat jij weet van tabak en roken

	waar	niet waar	weet ik niet
31. Meer dan de helft van de Nederlanders rookt	1 ☐	2 ☐	3 ☐
32. Meerroken is niet schadelijk voor je gezondheid	1 ☐	2 ☐	3 ☐
33. Door roken wordt je huid grauw en krijg je eerder rimpels	1 ☐	2 ☐	3 ☐
34. Als je jonger bent dan 16 jaar, mag je geen sigaretten kopen	1 ☐	2 ☐	3 ☐
35. Roken is alleen lichamelijk verslavend en niet geestelijk	1 ☐	2 ☐	3 ☐
36. Roken is alleen schadelijk als je veel rookt	1 ☐	2 ☐	3 ☐
37. Als je rookt is het moeilijker om kinderen te krijgen	1 ☐	2 ☐	3 ☐
38. Roken helpt tegen de stress	1 ☐	2 ☐	3 ☐
39. Door de teer in sigaretten word je verslaafd	1 ☐	2 ☐	3 ☐
40. Roken is OK, zolang je de rook niet inademt	1 ☐	2 ☐	3 ☐

41. Hoeveel procent van de rokende tieners zal uiteindelijk overlijden aan een rokersziekte?

1 ☐	0-10%	7 ☐	61-70%
2 ☐	11-20%	8 ☐	71-80%
3 ☐	21-30%	9 ☐	81-90%
4 ☐	31-40%	10 ☐	91-100%
5 ☐	41-50%	11 ☐	Weet ik niet
6 ☐	51-60%		

De volgende vragen gaan over mensen in jouw omgeving

42. Andere mensen hebben ook een mening over roken.

Wat zouden andere mensen ervan vinden als je nu zou roken of zou beginnen met roken?

	heel erg goed	goed	niet goed / niet slecht	slecht	heel slecht	heb ik niet
A. Hoe zou jouw moeder het vinden dat jij nu rookt of zou roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
B. Hoe zou jouw vader het vinden dat jij nu rookt of zou roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
C. Hoe zouden jouw broers of zussen het vinden dat jij nu rookt of zou roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
D. Hoe zouden jouw vrienden/ vriendinnen het vinden dat jij nu rookt of zou roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
E. Hoe zouden jouw klasgenoten het vinden dat jij nu rookt of zou roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
F. Hoe zouden jouw leerkrachten het vinden dat jij nu rookt of zou roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	

43. Nu willen we graag weten wie er van de volgende mensen rookt.

	ja	nee	soms	weet ik niet	heb ik niet of woont niet bij mij thuis
A. Rookt jouw moeder (vrouwelijke verzorger)?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B. Rookt jouw vader (mannelijke verzorger)?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
C. Rookt één of meer van jouw broers of zussen?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

44. In de volgende vragen willen we weten hoeveel van de mensen in je omgeving roken.

	(bijna) allemaal	meer dan de helft	de helft	minder dan de helft	een enkelin g	helemaal niemand
A. Hoeveel van jouw vrienden/ vriendinnen roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
B. Hoeveel van jouw klasgenoten roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
C. Hoeveel van jouw leraren roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
D. Hoeveel van de mensen die jij leuk vindt of bewonderd roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

45. Andere mensen hebben ook een mening over roken. Hoeveel trek jij je aan van hun mening over roken?

	heel veel	veel	een beetje	weinig	helemaal niets	heb ik niet
A. Hoeveel trek jij je aan van wat je moeder vindt van roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
B. Hoeveel trek jij je aan van wat je vader vindt van roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
C. Hoeveel trek jij je aan van wat je broers of zussen vinden van roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
D. Hoeveel trek jij je aan van wat je vrienden/ vriendinnen vinden van roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
E. Hoeveel trek jij je aan van wat je klasgenoten vinden van roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
F. Hoeveel trek jij je aan van wat je leerkracht vindt van roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	

46. Nu vragen we je of je wel eens het idee hebt gehad dat anderen proberen om je aan te moedigen of juist af te raden om te gaan roken of om roken uit te proberen.

Voorbeeld van aanmoedigen om te gaan roken: iemand biedt je een sigaret aan en zegt dat dat lekker is en dat je het daarom ook maar eens moet proberen.

Voorbeeld van afraden om te gaan roken: Je wilt eigenlijk wel eens een sigaret proberen, maar een vriend(in) zegt tegen je dat je dat maar beter niet kunt doen.

Ben jij wel eens aangemoedigd of is het jou wel eens afgeraden om te gaan roken?	vaak aangemoedigd	soms aangemoedigd	nooit aangemoedigd of afgeraden	soms afgeraden	vaak afgeraden	heb ik niet
A. Door je ouders (verzorgers)?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
B. Door je vrienden/vriendinnen?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
C. Door je klasgenoten?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
D. Door je leerkrachten?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
E. Door mensen die jij leuk vindt of bewonderd?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
F. Door reclames?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	

Mensen vinden het over het algemeen in sommige situaties moeilijker om niet te roken of om niet te beginnen met roken dan in andere situaties. In de volgende vragen noemen we een paar situaties en vragen je aan te geven in hoeverre jou het wel of niet zal lukken om niet te roken of te beginnen met roken.

	lukt me zeker wel	lukt me wel	lukt me	weet ik niet	lukt me	lukt me niet	lukt me zeker niet	heb ik niet
47. Stel: een groot deel van je beste vrienden rookt, lukt het je dan om niet te (gaan) roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	
48. Stel: je broer(s) of zus(sen) roken, lukt het je dan om niet te (gaan) roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐
49. Stel: je bent thuis en je verveelt je, lukt het je dan om niet te (gaan) roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	

	lukt me zeker wel	lukt me wel	lukt me	weet ik niet	lukt me	lukt me niet	lukt me zeker niet	heb ik niet
50. Stel: je bent op een feestje waar bijna iedereen rookt, lukt het je dan om niet te (gaan) roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	
51. Stel: je broer(s) of zus(sen) biedt je een sigaret aan, lukt het je dan om deze sigaret niet te roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐
52. Stel: anderen bieden je een sigaret aan en vinden je een lafaard als je niet rookt. Lukt het je dan om niet te (gaan) roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	
53. Stel: één van je beste vrienden biedt je een sigaret aan, lukt het je dan om deze sigaret niet te roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	
54. Stel: degene waar jij al tijden verliefd op bent biedt je een sigaret aan, lukt het je dan om deze sigaret niet te roken?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	

We vragen je nu nogmaals om je de situaties uit vraag 51 t/m 54 voor te stellen, wat zou jij in deze situaties doen?

55. Stel je broer(s) of zus(sen) biedt je een sigaret aan. Wat zou jij doen?

- 1 Ik zou niet weten wat ik zou doen
- 2 Ik zou de sigaret aannemen, opsteken en ook inhaleren (rook inademen)
- 3 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken, maar niet inhaleren
- 4 Ik zou de sigaret aannemen, maar niet opsteken
- 5 Ik zou het gewoon ergens anders over gaan hebben en de sigaret niet aan nemen
- 6 Ik zou de sigaret niet aannemen en weggaan
- 7 Ik zou zeggen: bedankt, maar ik rook niet en de sigaret niet aannemen
- 8 Ik zou duidelijk zeggen dat ik niet rook, waarom ik niet rook en de sigaret niet aannemen
- 9 Heb ik niet
- 10 Anders, namelijk .....

56. Stel: anderen bieden je een sigaret aan en vinden je een lafaard als je niet rookt. Hoe zou jij hierop reageren?

- 1 Ik zou niet weten wat ik zou doen
- 2 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken en ook inhaleren (inademen)
- 3 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken, maar niet inhaleren
- 4 Ik zou de sigaret aannemen, maar niet opsteken
- 5 Ik zou het gewoon ergens anders over gaan hebben en de sigaret niet aan nemen
- 6 Ik zou de sigaret niet aannemen en weggaan
- 7 Ik zou zeggen: bedankt, maar ik rook niet en de sigaret niet aannemen
- 8 Ik zou duidelijk zeggen dat ik niet rook, waarom ik niet rook en de sigaret niet aannemen
- 9 Anders, namelijk .....

57. Stel: één van je beste vrienden biedt je een sigaret aan. Hoe zou jij reageren?

- 1 Ik zou niet weten wat ik zou doen
- 2 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken en ook inhaleren (inademen)
- 3 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken, maar niet inhaleren
- 4 Ik zou de sigaret aannemen, maar niet opsteken
- 5 Ik zou het gewoon ergens anders over gaan hebben en de sigaret niet aan nemen
- 6 Ik zou de sigaret niet aannemen en weggaan
- 7 Ik zou zeggen: bedankt, maar ik rook niet en de sigaret niet aannemen
- 8 Ik zou duidelijk zeggen dat ik niet rook, waarom ik niet rook en de sigaret niet aannemen
- 9 Anders, namelijk .....

58. Stel: degene waar jij al tijden verliefd op bent biedt je een sigaret aan. Hoe zou jij reageren?

- 1 Ik zou niet weten wat ik zou doen
- 2 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken en ook inhaleren (inademen)
- 3 Ik zou de sigaret aannemen en opsteken, maar niet inhaleren
- 4 Ik zou de sigaret aannemen, maar niet opsteken
- 5 Ik zou het gewoon ergens anders over gaan hebben en de sigaret niet aan nemen
- 6 Ik zou de sigaret niet aannemen en weggaan
- 7 Ik zou zeggen: bedankt, maar ik rook niet en de sigaret niet aannemen
- 8 Ik zou duidelijk zeggen dat ik niet rook, waarom ik niet rook en de sigaret niet aannemen
- 9 Anders, namelijk .....

Vragen over thuis

59. Heb je thuis met je ouders over roken gesproken en zo ja, waarover heb je thuis gesproken? *Je kunt meerdere antwoorden invullen*

- 1 Nee, ik heb nooit met mijn ouders over roken gesproken
- 2 Ja, over gezondheidsrisico's van roken
- 3 Ja, over gezondheidsrisico's van het inademen van rook van anderen (meerroken)
- 4 Ja, over of ik wel of niet mag roken van mijn ouders
- 5 Ja, over de straf die ik krijg als ik ga roken
- 6 Ja, over de beloning die ik krijg als ik niet ga roken
- 7 Ja, over plaatsen waar ik wel en niet mag roken
- 8 Ja, over de prijs van sigaretten
- 9 Ja, over hoe er op mijn school over roken is gesproken in de lessen
- 10 Ja, over hoe ik om kan gaan met vrienden die roken
- 11 Ja, over hoe ik om kan gaan met anderen die mij sigaretten aanbieden
- 12 Ja over iets anders, namelijk.....

60. Wie begon er thuis meestal de gesprekken over roken?

- 1 Altijd mijn ouders
- 2 Meestal mijn ouders
- 3 Mijn ouders en ik zelf even vaak
- 4 Meestal ikzelf
- 5 Altijd ikzelf
- 6 Iemand anders
- 7 Ik heb hier thuis nooit over gesproken

61. Ken jij mensen die lijden aan of zijn overleden aan een rokersziekte (bijvoorbeeld longziekten, kanker of hart- en vaatziekten)?

- 1 Ja, veel mensen
- 2 Ja, enkele mensen
- 3 Ja, één persoon
- 4 Nee, niemand

LEES DIT EERST

Als je de vragenlijst hebt ingevuld, doe je deze in een envelop. Deze plak je dicht. Je naam staat niet op de envelop, ook niet op de vragenlijst. Dat betekent dat alleen de mensen van het onderzoek, aan wie deze lijst wordt opgestuurd zullen weten wat je hebt ingevuld. **Maar zij zijn verplicht om deze vragenlijst voor iedereen geheim te houden (dus ook voor je ouders, docenten en vrienden).**

Dus: Niemand zal ooit te weten komen hoe jij de vragen hebt beantwoord.

62. Welke van de volgende uitspraken past het best bij jou? *Je mag maar één hokje aankruisen*

- 1 Ik rook tenminste één keer per dag
- 2 Ik rook niet dagelijks, maar tenminste één keer per week
- 3 Ik rook niet wekelijks, maar tenminste één keer per maand
- 4 Ik probeer roken af en toe uit, maar ik rook minder dan één keer per maand
- 5 Ik ben gestopt nadat ik een tijd minstens één keer per week heb gerookt
- 6 Ik ben gestopt, ik rookte altijd minder dan één keer per week
- 7 Ik heb roken wel eens een enkele keer uitgeprobeerd, maar ik rook nu niet meer
- 8 Ik heb nooit gerookt, zelfs niet één trekje

63. Heb je de afgelopen maand gerookt (al was dit maar één trekje)?

- 1 Ja
- 2 Nee

64. Heb je de afgelopen 7 dagen gerookt (al was dit maar één trekje)?

- 1 Ja
- 2 Nee

65. In hoeverre heb je er zelf over na gedacht of je wel of niet zal gaan roken?

- 1 Nooit echt over na gedacht
- 2 Wel eens over nagedacht
- 3 Af en toe over nagedacht
- 4 Regelmatig over nagedacht
- 5 Vaak over nagedacht
- 6 Heel erg vaak over nagedacht

66. Welke uitspraak past het best bij jou?

- 1 Ik rook nu niet en ik denk dat ik in de toekomst nooit (meer) ga roken
- 2 Ik ben voorlopig niet van plan om te gaan roken maar ik denk erover om later misschien toch te beginnen
- 3 Ik rook nu nog niet, maar ik ben wel van plan er binnen een jaar mee te beginnen
- 4 Ik ben sinds kort begonnen met roken (minder dan een half jaar geleden)
- 5 Ik rook al langer dan een half jaar

67. Welke uitspraak past het best bij jou?

- 1 Ik rook nu en ik denk dat ik mijn hele leven blijf roken
- 2 Ik rook nu en ik ben voorlopig niet van plan om te stoppen, maar ik denk erover om later misschien toch te stoppen
- 3 Ik rook nu, maar ik ben wel van plan er binnen een jaar mee te stoppen
- 4 Ik ben nu aan het (proberen te) stoppen met roken
- 5 Ik ben al meer dan een half jaar gestopt met roken
- 6 Ik heb nooit gerookt

68. Heb jij ooit bijna een sigaret geprobeerd, maar toen toch besloten om het niet te doen?

- 1 Ja
- 2 Nee

69. Denk je dat kinderen die zijn zoals jij roken of zullen beginnen met roken?

- 1 Zeker wel
- 2 Waarschijnlijk wel
- 3 Misschien wel
- 4 Weet ik niet
- 5 Misschien niet
- 6 Waarschijnlijk niet
- 7 Zeker niet

Vragen over jezelf en je ouders**70. Als je jou schoolprestaties met de andere kinderen in jou klas zou vergelijken, ben je dan:**

- 1 Veel beter dan de meeste klasgenoten
- 2 Een beetje beter dan de meeste klasgenoten
- 3 Gemiddeld
- 4 (iets) minder goed dan de meeste klasgenoten

71. Waar ben jij geboren?

- 1 Nederland
- 2 Nederlandse Antillen
- 3 Suriname
- 4 Indonesië
- 5 Marokko
- 6 Turkije
- 7 Een ander land, namelijk: .....
- 8 Weet ik niet

72. Hoe lang woon jij (ongeveer) in Nederland?

- 1 Mijn hele leven
- 2 Langer dan 10 jaar
- 3 6-10 jaar
- 4 5 jaar
- 5 4 jaar
- 6 3 jaar
- 7 2 jaar
- 8 1 jaar
- 9 Korter dan 1 jaar

73. Mijn eigen vader is geboren in:

- 1 Nederland
- 2 Nederlandse Antillen
- 3 Suriname
- 4 Indonesië
- 5 Marokko
- 6 Turkije
- 7 Een ander land, namelijk: .....
- 8 Weet ik niet

74. Mijn eigen moeder is geboren in:

- 1 Nederland
- 2 Nederlandse Antillen
- 3 Suriname
- 4 Indonesië
- 5 Marokko
- 6 Turkije
- 7 Een ander land, namelijk: .....
- 8 Weet ik niet

75. Heeft je vader momenteel werk?

- 1 Ja, hij werkt 4 of 5 dagen per week (fulltime)
- 2 Ja, hij werkt minder dan 4 dagen per week (parttime)
- 3 Nee, hij is huisman
- 4 Nee, hij is werkloos
- 5 Nee, hij is arbeidsongeschikt of langdurig ziek
- 6 Nee, hij is met (vervroegd) pensioen
- 7 Bij mij thuis is geen vader
- 8 Anders
- 9 Weet ik niet

76. Heeft je moeder momenteel werk?

- 1 Ja, zij werkt 4 of 5 dagen per week (fulltime)
- 2 Ja, zij werkt minder dan 4 dagen per week (parttime)
- 3 Nee, zij is huisvrouw
- 4 Nee, zij is werkloos
- 5 Nee, zij is arbeidsongeschikt of langdurig ziek
- 6 Nee, zij is met (vervroegd) pensioen
- 7 Bij mij thuis is geen moeder
- 8 Anders
- 9 Weet ik niet

77. Wat is de hoogste opleiding die je vader heeft afgerond?

- 1 Lagere school
- 2 Lager beroepsonderwijs / VBO
- 3 MAVO, MULO, MMS, 3jaar HBS
- 4 Middelbaar beroepsonderwijs / MBO
- 5 HAVO, VWO, HBS, gymnasium
- 6 Hoger beroepsonderwijs / HBO
- 7 Universiteit
- 8 Anders, namelijk.....
- 9 Weet ik niet

78. Wat is de hoogste opleiding die je **moeder** heeft afgerond?

- 1 Lagere school
- 2 Lager beroepsonderwijs / VBO
- 3 MAVO, MULO, MMS, 3jaar HBS
- 4 Middelbaar beroepsonderwijs / MBO
- 5 HAVO, VWO, HBS, gymnasium
- 6 Hoger beroepsonderwijs / HBO
- 7 Universiteit
- 8 Anders, namelijk.....
- 9 Weet ik niet

79. Word **jij** opgevoed met een bepaald geloof?

- 1 Ja, (Rooms) Katholiek
- 2 Ja, Protestants
- 3 Ja, Islam/Mohammedaans
- 4 Ja, Hindoeïstisch
- 5 Ja, Boeddhistisch
- 6 Ja, anders:.....
- 7 Nee

Als je klaar bent met invullen van de vragenlijst, stop hem dan in de envelop en sluit de envelop. Je hoeft geen naam op de envelop te zetten. De leraar zal jullie enveloppen in een grote envelop stoppen en opsturen naar het onderzoeksteam.